

ALEKSANDER KRUSBERG

Venestamise tulekul : mälestused ja dokumentid

[Tartu] : Odamees
1922

EOD – Millions of books just a mouse click away! In more than 10 European countries!

Thank you for choosing EOD!

European libraries are hosting millions of books from the 15th to the 20th century. All these books have now become available as eBooks – just a mouse click away. Search the online catalogue of a library from the eBooks on Demand (EOD) network and order the book as an eBook from all over the world – 24 hours a day, 7 days a week. The book will be digitised and made accessible to you as an eBook.

Enjoy your EOD eBook!

- Get the look and feel of the original book!
- Use your standard software to read the eBook on-screen, zoom in to the image or just simply navigate through the book
- *Search & Find:* Use the full-text search of individual terms
- *Copy & Paste Text and Images:* Copy images and parts of the text to other applications (e.g. word processor)

Terms and Conditions

With the usage of the EOD service, you accept the Terms and Conditions provided by the library owning the book. EOD provides access to digitized documents strictly for personal, non-commercial purposes. For any other purpose, please contact the library.

- Terms and Conditions in English: <http://books2ebooks.eu/odm/html/utl/en/agb.html>
- Terms and Conditions in Estonian: <http://books2ebooks.eu/odm/html/utl/et/agb.html>

More eBooks

Already a dozen libraries in more than 10 European countries offer this service.

More information is available at <http://books2ebooks.eu>

183

**VENESTAMISE
T U L E K U L
MÄLESTUSED JA DOKUMENDID**

ODAMEES / CARL SARAP / 1922

EESTI AJALOO ARKIIV

№ 2

KORRALDAND A. KRUUSBERG

**VENESTAMISE
TULEKUL**
MÄLESTUSED JA DOKUMENDID

ODAMEES / CARL SARAP / 1922

SISU

Aärmärkused J. W. Jannseni müüdavuse asjus	5—10
Üks politika-hisoorialik näitemäng	10—19
Epistel	20—21
Rahvusliku hikumisaja sekeldused:	
I Sissejuhatus	21—25
II Jakob Rothberg	25—30
III Gatshina kiri	30—40
IV C. Treffnerile saadetud kiri	40—41
V Eesti saadikute märgukiri Vene keiser Aleksander III-le 19. juunist 1881	42—46
Eesti ärkamisaja tegelaste koosolek 11. septembril 1878.	47—50
Nimestik	51—53

ÄÄREMÄRKUSED J. W. JANNSENI MÜÜDA- VUSE ASJUS.

Et asi kord kõne all on (vt. s. a. „E. Kirj.“ nr. 2, lhk. 51—52), siis paneme siia veel üles, mis A. Grenzstein, kes 1881 „Eesti Postimeest“ toimetas, selle kohta ütleb. 1898 kirjutas Grenzstein:

„Vaevalt oli C. R. Jakobson „Eesti Postimehes“ häält tõstnud ja rahvakooli sisseseadet laitnud, kui leht temale kinni pandi ja ringkirjaga mõisatele ja kirikumõisatele salamahti teada anti, et sellele lehele lugejaid tuleb soovitada, sest et ta edaspidi midagi enam ei laida, mis herradele armas on“ (Mõisnikkude mõtted, lhk. 6; vaata ka Herrenkirche, lhk. 121).

Arusaadav, et kärelda Jakobsoni kõrval vagune Jannsen isegi neile pidi meeldima ja soovituseväärilisena paistma, kes teda varemini vahest liig vabameelseks olid pidanud. Jannsen kirjutab 10. VIII. 1869:

... „Aastal 1867 olli mul jälle ühhe pastoriga, nago paar aastat enne sedda ühhe teisega, Ria zeitungis suur kaklemine. Ta püdis mind laimada ja kes teab mis taggakkihhutajaks ja tülliteggiaks nimmetada, agga sai selle eest nii tuggevaste, isseäranses Dr. Kreutzwaldi käest, möda kõrvo, et nurka piddi puggema, Kreutzwaldi kirri on mind ja minno nõdra tööd kõige helledama värvidega sakslaste silmade ette malinud. Kui nad nüüd ennam ei võinud kinnikatta, egga ärrasalgada, et Eesti Postimehhe sees ka mõnni luggemise väärt sõnna seisab, siis pöördsid nemmad asja ümber ja hakkasid kõik sedda, mis ial neile juhtus kassuks ollema, kiitma ja omma zeitungide sisse üllespannema“ (M. Martna, C. R. Jakobson, lhk. 219 ja 220).

1910 selgitab Grenzstein oma 1898. a. öeldud sõnu lähemalt:

.... „Seisab ometi vana Eesti elu sarnasel alusel, nagu nüüd suured rahvakogud teda enestele luua tahavad. Eesti ainus healekandja oli Jannseni Postimees, kes neis asjades ka kaugele ei näinud. Et seal aga Eesti süda tuksus ja Eesti rahvas lehe lugeja oli, leidsivad uued mõtted tema veergudesse teed. Sellest võis vana võim kõige suuremat asjakorra rikkumist karta.

Selle vastu otsiti ja leiti abi. Willigerode läks Jannseni jutule ja ütles: Kallis usuvend, teie leht kihutab. Ülemad on Jumalast seatud, ja teie hakkate nende vastu nurinat sünnitama. See on patt! — Jaa, kostis Jannsen, asi ei meeldi ka mulle mitte, aga rahval on raske elada. Kui mina sellest ei hooli, ei hooli rahvas ka minu lehest. — Kui palju lugejaid on teil tarvis, et leht elada võib? — 2000. — Hea! Jätke halb kihutamine maha ja mina maksan selle raha, mis lehel alla 2000 lugeja puudub. Mina garanteerin 2000 lugeja maksu. — Olgu nii, austatud usuvend hr. Willigerode. (Võrdle s. a. „E. Kirj.“ nr. 2, lhk. 52, E. Põllumehe 200 eksemplari tellimine¹⁾; A. K.) — Soo, leping on tehtud ja et eksitusi ette ei tuleks, saatke niisugused kirjad, mis neisse asjadesse puutuvad, enne trükkimist minule lugeda. Mina kustutan tarvilisel korral sündmatad asjad maha ja kõik on korras. — Seda parem ja julgem!^{*} (Võrdle allpool — 11—19 lhk. — nimetatud näitemängu tekst; A. K.) „Postimehe“ („Eesti Post.“; A. K.) sellekohased asjad läksivad nüüd Willigerode kätte, kes nad tarvilisel korral v. Sampsoniga tsenseeris. Kirikuvalitsuse poolt saadeti ringkiri kõigile kirikherradele selle eeskirjaga, et nemad enam Postimehe vastu ei tohi olla, vaid temale lugejaid muretseda, sest et leht nüüd enam pahandusi ei sünnita.

1) Saksa suurpõllumeeste selts maksis Jannsenile 200 rbl. aastas 200 eksemplari „E. Põllumehe“ eest, mis mõisatele läksid.

Selle toetusel sai leht peale 2000 lugeja, nii et temale Willigerode poolt töötatud abiraha iialgi ei ole maksetud. Kui Hurt Otepäasse õpetajaks sai, leidis ta selle ringkirja teistest paberitest ja näitis teda oma Eesti vendadele ja sõpradele, kes kõik seda väga pahaks panivad. Jakobsoni kirjad lükati lehest tagasi, ka Hurti omad, kui nad „sündsad“ ei olnud, ning sellest tekkis Sakala asutamise mõte... Teine tagajärg oli see, et Jannsen Kirj. Seltsi ja Al. kooli asutamise arupidamisest eemale jäeti“ (Kod. korraldus, lhk. 127—128).

Kui siia juure veel seda lugeda, mis Jannsen eespool-tähendatud kirjas oma tšensorist kirjutab, siis saab pilt kaunis selge. Sealt loeme (lhk. 218—219): „Ma võisin kirjutada, mis tahtsin, midda lahjem ja tühisem, sedda parrem; agga ni pea, kui ma meie Baltimaa asjade külgi putusin ja neid mitte allati kuldsed ei leidnud ollevad, ehk ni pea kui juhtusin sest hingama, et meie pastorid, patronid ja paronid ka muud midagi ei olle kui innimesed, kes eksida ja üllekohhut teha võivad, omma kasso otsivad ja allamatele kotti peas hoidvad ja üllearru koormat nende õllade peale pannevad, — oh sa kallis aeg, siis olli paggan seddamaid lahti! Zensorist sai varsi paljas sakslane, kes ilma armota kõik mahhakustutas ja redaktorile veel ilma hinnata pikka jutluse piddas. Juhtus siiski mõnni keeldud sõnna kahhe silma vahhekohhas läbbiminnema, siis tulli üks ehk teine pastor ehk paron ja andis zensorile sõnno“ jne. —

Jannsen pakkus kord „E. Põllumeest“ Tartu Eesti Põllumeeste Seltsile kingituseks. Suurpõllumeeste Selts lubas omalt poolt 100 rbl. abiraha. („E. Põllum.“ oli kohaliku Saksa suurpõllumeeste seltsi poolt 1868. asutatud ja läks 1869 Jannseni kätte.) 7. märtsil 1877 olid E. Põllum. Seltsis ägedad vaidlused selle lehe omandamise

pärast. Selts oli varemini otsustanud lehe kingitusena Jannsenilt vastu võtta. Selleks volitatud Märt Mitt jättis Jannseni poolt ette pandud saksakeelses kingituselepingus leiduva tingimuse pärast, et leht peab ka edaspidi ainult põllutööleheks jääma ja ei tohi mingiks muuks otstarbeks teenida, kingituse vastu võtmata. — Sellest vahest pikemalt edaspidi Eesti Põllumeeste Seltsi ajaloos.

*

Adam Petersoni nimega seotud liikumisega oli Jannsen vist küll veidi rohkem ja varemini tuttav, kui „E. K.“ nr. 2 lhk. 54 toodud ridade põhjal võiks oletada.

Ärkamiseaja tuntud tegelane Märt Mitt kirjutab oma kooliõpilase Petersoni eluloos:

„Suvel 1864 tuli Peterson minu juure Vastse-Nõo mõisasse ja teatas, et ta tahab Peterburisse minna. . . . Vaheajal tõusis Viljandimaal Holstre valla koolmeistri Jaan Adamsoni sünnitusel Aleksandri kooli asutamise mõte elusse. . . . Magnus Lauber, Peep Ottas ja mina langesime kooli asutusega nõus oleku pärast Tartu sillakohtu härra von Engelhardti käsul kolmeks päevaks vangi.

1864. a. 19. septembril, kui lahti sain, oli minu esimene töö „Eesti Postimehe“ redaktori Jannseni juure minna. Kui hea sõber rääkis ta siin, et Eesti rahva seast umbes 60 meest välja olla astunud, et Peterburisse minna ja seal katsuda kõrge riigivalitsuse ette saada palvega, et siin teoorjus ja ihunuhtlus, millega mõisa politsei võimudel rahvast väga raskesti rõhutakse, ära kaotatud võiks saada. Homme hommikul, 20. septembril, pidada nad siit auru-laevaga üheskoos välja sõitma. Sellest nõust olla saksad teada saanud. Reisi passid olla küll kõigile mõisa politseide läbi välja antud; aga ka selle kohta oli luba Riiaist välja päritud, et nad ärareisimise peal laeva pealt Tartu pulvärkis kinni saavad võetud ja raudus vangi viisil Riiga saadetud.

Et neid reisijaid mehi laeva peal ära tunda, selle tarvis olla palju mõisnikka Tartusse sõitnud. Kinnipüüdmisest, ütles Jannsen, märkasin ma sellest, et politseimeister Jannau, kellega ma eila kokku puutusin, seda minule väga ettevaatlikult tunda andis, missuguseid küsimusi talle kuberneril poolt tulnud olla. Ma pidasin omale kohuseks seda reisijatele, kes siin turuplatsil Emajõe ääres oma vankrite juures aset olivad võtnud, teatada, et nad viibimata teist teed mööda Peterburisse katsuksid minna . . . Nõnda on mul, rääkis Jannsen edasi, õnneks läinud eilasest saadik juba 17 seltsi tulijaid üksteise järel siit ära ja teist teed minema saata. Praegust on jälle üks selts mehi tulnud ja Emajõe ääres hobused lahti võtnud; ta näitas neid mulle läbi akna (sest et tema korter siin Lodja uulises nurga peal kullassepp Hermanni majas teise korra peal oli). Need mehed, ütles Jannsen, näitavad Laiusest pärit olema. Mine, ütles ta mulle, ja ütle nende meestele, kui nad Peterburisse mõtlevad minna, et nad siis aeaviitmata kas ise oma hobustega või voorimeestega läheksivad, ehk muidu nad ilma pääsemata vangi sattuvad. Ma täitsin viibimata Jannseni käsku . . .

Nädala pärast tulin ma jälle hr. Jannseni juure Tartusse. Nüüd kõneles ta mulle sellest, kuidas 20. septembril lugu olla olnud. Ta ütles: mul ei tulnud tervel ööl und silma, ma mõtlesin ikka, kas ehk mõni jagu neist reisijatest kuidagi viisi nende varitsejate kätte ei oleks sattunud . . . Juba hommiku vara panin ma ennast riidesse ja roitasin jõe äärt mööda alla . . . silmas mind politseimeister Jannau Reinholdi sauna ukse kohal . . . „Miks nii vara juba enne päeva tõusu siin?“ Ma kostsin, et öösi tervise poolest puudulik ja rahutu olnud . . . Aga austatud politseimeistri härra, mis siis Teid nii varasel tunnil linna tänavatesse käima on sundinud. Eks seesama tervise puudus . . . Kell 7 pidi laev siit minema . . . Aga mingisugust liikumist ei olnud turul . . . Kell oli juba üheksa lõõnud. Aga

kedagi muud inimest ei näinud ma liikuma, kui ainult siin ja seal tänavatel mõned politseiametnikud. Ka politseimeistert ning sillakohtunikku Engelhardti tema abilisega ja ametnikkudega nägin ma nõnda ütelda vargsel viisil uitavat ja siin ja seal paari viisi pead koos juttu sosistavat...

Et meie tutvaid reisijaid ei olnud, seda ei võinud ma imeks panna. Aga seda rohkem pidin ma imestama, et sel korral ühte ainustki teist hingelist sõidule ei tulnud... Juba peale kella 11 nägin ma... kuuride alt ja mujalt hoonetest soldatite päid paistvat... kes üksikult ja paari kaupa ära marssisivad ja kellel vangistamise rauad kettidega sineli siilude vahelt välja paistsivad.... Vangistamise himulised saksikud olid nii ära ehmatanud nägudega, nagu mõned häbitöö väärilised... endid varjates kodu poole pugesid." (Käsikiri „Tükikene Adam Petersoni eluloost“, kirjut. M. Mitt.)

Tartus, 23. veebr. 1921.

A. Krunenberg.

*

ÜKS POLIITIKA-HISTOOBIALIK NÄITEMÄNG.

Eespool-nimetatud „Postimehe“ müümiseloo kohta ilmus Jannseni vastaste leerist käsikirjaline „näitemäng“, mille autoriks mõned J. Kunderit peavad. — Näitemängu toome siin allpool. — Selle teksti on A. Treumann kellegi Jakobsoni austaja või sõbra kooliõpetaja ära kirjust võtnud. Nagu Tr. omal ajal suusõnal teatas, oli Jannseni vastaste leeris müümiselugu kui tõsiasja edasi kantud. Nimelt olevat keegi Kiviking, kes „Post.“ toimetuses kirjutajaks olnud, sellest teadnud ja teistele kõnelnud.

Tehtud kontrahi sisu olnud: „Post.“ ei tohi midagi Eesti rahvuse äratuseks avaldada; kõik artiklid olgu vagusale ristirahvale kirjutatud, et nad niisugused oleksid, kes pastori-härrade juhatusel peavad käima ja mõisa vanemaid austama“. Selleks seatud ka Willigerode tsensuur sisse.

Näitemängu lõpul oleva „Epistli“ järele võiks vahest oletada, et näitemäng ka Jannsenile omale kätte saadeti.

Mängijad.

J. W. Jannsen, Eesti Postimehe väljaandja.
v. Samson, Urwastu mõisa isand.
v. Wahl, Sürgawere mõisa omanik.
C. R. Jakobson, ülem poeglaste koolmeister.

Mängimise koht Jannseni kirjutamiskamber.

Esimene waatus.

Esimene etendus.

Jannsen

(üks ajalehte kirjutades:)

Kui tahad ilmast läbi reisi'
Ja puuduseta elada,
Siis pead aina petma teisi
Ja raha tasku toppima.
Mis on mul isamaa ja priius
Ehk Eesti rahwa armastus?
Kas saab mul sellest elu täius,
Wõi wanas põlwes rõõmustus?

(Ohates:)

Ma olen rõõmu päewi näin'd,
Kui õpetajat (Wändras) teenisin!
Nüüd, kus ma juba kosjas käin'd

Ja wõla sisse wenisin, (wiskab lehe kõrwa)
Ei näüd mind rõõmu pilwed kata,
Waid waesus waatab wärawast!
Ka „Posti“ leht, ei sina wõta
Mind enam toita mõnusast,
Ma pean, aitku Jumal heldest,
Mind wälja aitma häda seest.
Ei, „Põllumees“, ka sinu keeltest,
Mis rääk'wad soost ja mätastest,
Ei wõta rahwas enam õppust,
Ja sina, waene „Lisaleht“,
Küll näen ma sinu halet lõppust;
Kas see on minul targal eht!

Teine etendus.

Jannsen, v. Wahl ja v. Samson.

v. Wahl.

Ma teretan Teid, kirjasäädnik,
Mu ritterite nimel!
Ei tunne mina, mis on jäädnik
Siin häda orus pimed.
Mis saadab õnne hädatunnil,
Kui raha kopik pugunud;
Mis annab peatoidust sunnil,
Kui leiwa pala pagunud?

Jannsen.

Kui julgen alandlikult Teitelt,
Mu isand ritter, küsida:
Mis mõistatusi Teie meitelt
Siin seletada käsitate?
Kas pean raha warastama?

v. S a m s o n.

Ei, seda põle käsikin'd teha,
Waid Eesti rahwast karastama
Me Saksa meeste waimuga,
Ja Eesti põllul äestama
Me wana ritri äkkega. —

J a n n s e n.

Ma pean ju Eesti rahwast aitma
Ja sõel'ma waimu sõelaga!
Kas wõin ma seda ära wandu',
Kes minu luu ja liha on;
Kuis wõin ma raiu wana kändu,
Kust wõsunud on minu õnn?

v. S a m s o n.

Kõik õige!
Te kõne näitab selgest meile,
Et mehe meelt ja mehe mõistust
On helde Looja annud Teile.
Kui aga elurõõmu waesust
On raskeks koormaks Teile pandud,
Ei siis Te rahwast armastada
Wõi mitte; see on nõnda antud,
Et koht wõib ära unustada.
Nüüd mõelge, mis kauniks wärgiks
On Landtag Teile ette annud —
Kaks tuhat hõberubla kergiks
Ta ühel meelel kokku pannud,
Ja see eest Teitelt muud ei nõua
Kui Eesti rahwa iseseisu
Germaaniks pea teha jõuda
Ja ära anda igawest.

J a n n s e n.

Küll raske on see ette wõtta,
Mu ema rinda närida!
Mind laseks ennem mulda katta,
Kui arapõlg'mist pärida.
Sest Eesti pinnal olen mina
Ju üles kaswan'd, toidetud,
Ent mis ma tegema saaks täna,
Saaks teistest järel räägitud.

v. W a h l.

Mis järeliim saaks Teitest rääk'ma,
Ei hauda seda kuule Te!
Poolkolmat tuhat rubla aga
Teeb kergeks Teie elutee. —
Ja paiukat weel peate saama,
Kui wanadus Teid pigistab. —

J a n n s e n.

Noh, olgu siis, mis soowite!
Kui teised peaksid wait jääma,
Wast Jakobson mind kägistab.

v. W a h l.

Oh, ärge tühja kartke, mees,
Sest Jakobson see kaup ei tunne,
Mis teinud Teie teraw meel;
On taskus Teil me armuanne,
Las' peksta peale teiste keel.

J a n n s e n.

Noh wõtku pärgel eestlased!
Kas pean ma waeselt surema.

Ei, teeni tahan herrasid
Ja rahvast lähen purema!
Kui julgen Teid nüüd paluda,
Et andke raha käpuga.

v. S a m s o n

(võtab hulga raha kaelkotist, kus sees ka palju wanu Inglise pankomletteid, kupongisid ja Rootsi taalrid näikse olema, ja annab nad Jannseni kätte).

Siin näete nüüd, et elu kergus
Teil seisab kohe silma eel.
Mil oleks seda ise teenin'd?
Te aastad enne oleks wenind
Küll mitme aasta pilguga.
Nüüd kwiitung, nagu ikka sünnib,
Pean saama tunnistuseks ka.

J a n n s e n .

Jah!
Nii ikka õige sakslan' hüüab,
Nii eestlan' seda täita püüab:
Ma tunnistan, et Wahli herrast
Kakstuhat rubla olen saan'd,
Ja et ka paiukat weel pärast,
Kui olen auga wanaks jään'd.

Kontrahi müüjad: v. Samson.

v. Wahl.

Kontrahi ostja: J. W. Jannsen.

Tartus
29. Aprillil 1871.

(v. Samson ja v. Wahl lähewad nüüd väga toredasti uksest välja, Jannsen saadab neid orja alandusega kummardades ukse ette.)

v. W a h l

(Jannseni peale põlates maha waadates :)

Nüüd Jumalaga! Tee, mis tunned,
Et kosuks sakste elu heale,
Siis saad me käest weel mõnda õnne
Ja paiukat ka kauba peale! —

Kolmas etendus.

J a n n s e n

(üks).

Nüüd saab mu wanaduse põli,
Tõest õnneline olema.
Ehk põleb Eesti rahwa tuli,
Mull' kahju sest pea tulema.
Nüüd wõin ma ise tõllas sõita,
Kui ükskord Wändra papiga.
Ka „Posti — Põllumeest“ ma täita
Iks tahan sakste sapiga.
Weel Eesti rahwast lehes kiita?
Miks? Selle eest ei saa ma sitta.

(Ta hakkab rõõmu tujul laulma :)

Olen mõnda aeg
Eesti põllul käin'd,
Õpetusi käega
Kõigis paigus tein'd,
Igapäewast leiba
Põle puudun'd mul,
Põle riideid, waipa
Puudund kirikul.
Nüüd weel wana põli
Hõlpsaks elu teeb;

Saksa meeste õli
Tänuks lampi jääb.

(Paneb raha kappi.)

Maga, kunni tulen ise sind
Oma püha käega wõtma;
Kuri ärgu riisku sind,
Waras peab sind rahul jätma.

(Tõmbab kolm risti kapi ukse peale ja paneb pilbliraamatu kapi otsa peale.)

Teine waatus.

Neljas etendus.

Jannsen ja Jakobson.

J a n n s e n.

Kui mehe meelel tahate Teie
Mind „Wanemuises“ pilgata,
Siis andke põhjust selle üle
Ja ärge wõtke salata!

J a k o b s o n.

Kui Teie, kes te Eesti rahwal
Ees käite kuju asemel,
Nüüd nende wasta meelel wahwal
Ja saksalaste käsimisel
Ju seisate, et head kõned
Ei leia aset pauna sees,
Siis wõiwad, arwan, minu sõnad
Ka pilgata Teid seltsi ees!

J a n n s e n.

Kas wõite tunnista', et mina
A'an oma asju sakste juhil?

J a k o b s o n .

Et sakste meelel Teie sõna
Ja ikka nende headus sihil
Kõik püüate Te korda saata
Ja lambawarg'te meelituse
Mu wastu loba juttu keeta!
Kas sünnib see Teil armastusel!
Wuih, häbi, et niisugust tegu
Te teete, täita oma magu!
Leonidas üksi persialastel
And kolm kord sada spartalast;
See wastu Teie saksalastel
Wist kolm kord tuhat eestilast!
Kas peab Eesti rahwas nõnda
Weel jääma jalg'del seisama?
Kes wiib Teid ennast elu randa,
Kui saate surma reisima?
Sest teadke: äraandja kohus
On wõlla küljes rippuda,
Ehk kanges surmalikus rohus
End' elu kallal kippuda!

J a n n s e n

(wihaselt:)

Kas tahate mind sõimata?!

J a k o b s o n .

Ei mitte!

J a n n s e n .

Wõi arwate, et kardan Teid?

J a k o b s o n .

Ei ole tarwis.

Ma tunnen Tartu wurlesid:

**Kus mahti saawad,
seal on karwus!**

(Jakobson läheb ära.)

Wilmne etendus.

J a n n s e n

(üksl).

Küll wõib weel asi minna sandiks,
Sest hakatus on selgest käes,
Pean wiimaks andma lapsi pandiks,
Ke kallal waew ju nähtud ä'ä.
Nad märkawad wist minu tegu,
See teeb mull' palju pahandust;
Ei aita siin mu kawal nägu,
Mu aule karta kahandust.
Siiski ma tahan kawal olla,
Ei nad mind kergelt kätte saa.
Ma tahan Eesti näol tulla
Ja Eesti rahwa keelega.
Ma Eesti mett neil' panen ette,
Kus sees on hea Saksa wiin,
Ja kui neil uimastus tul'd kätte,
Ei mind siis waewa nende piin.

(Laulab, käed kõhu peal ristis :)

Nüüd aga sina ise aita
Mu laia magu kinni kõita,
Kes oled sakste Jumal sa,
Et wõiksin oma kohut täita
Ja tehtud kaupa pidada!

(Käed langewad kõhu pealt kõrwa ja ta jääb magama.)

Ots:

29. Juli 1871.

Epistel.

Wana kallis postipapa!

„Mu süda jookseb tulist werd, mu silmad ei ole terve kuu nutmise pärast kinni saanud; oma kandle olen ma riputanud ühe remmelga külge ja ootan piki silmi taewast lahti minewat, kes mind siit õelate kärast ära wiiks“; nõnda mõeldes uinusin ma kesknädala õhta magama, ja waata! ma nägin unes, et üks walges riides mees minu ligi astus ja ennast F. R. Faehlmann'i ütles olema. Ta ütles mulle sõbraliku healega: „Tõuse üles, sa tugew mees, ja näita oma käewarre rammu minu äraantud rahwa seas!“ ja ma tundsin, ja waata! tindipott oli mu parema käewarre eel ja sulg tema pahema ääre peal, aga poogen paberit rippus minu pealae kohal ühe wiigipuu oksa külles. — Ja ma wõtsin selle paberi ja sõin ta ära, sest temal oli wiina hais juures, ja waata! mis sündis: Suus oli ta magusam kui mesi ja mõnusam kui kärjemesi, aga kõhus hakkas ta keerlema, ja waata! ta tuli niisuguse wäega nüüd minu pahema kõrwa juurika alt wälja, et mu pea lõhkes, ja waata! nüüd oli poogen weikem ja täis kirjutatud, aga seitse pitseri märki oliwad temal peal, kes igaüks oma nime kandis, ja nende pitserite peal oliwad: minu nimi, Teie nimi, Sürgawere Wahli nimi ja Urwastu Samsoni nimi, aga kolmest nimest ei saanud ma aru. Nii pea kui ma oma pitseri tahtsin lahti wõtta, lendas mulle suitsu silma ja ma tundsin, et minule üks waim silma tungis ja waata! ma olin üheks filosoofoseks muudetud. Nüüd alles tegin ma oma pitseri lahti, aga kiri oli Persia keele kirjutatud ja ma mõistsin; ma panin ta sõna-sõnalt nõnda ümber, nagu Teie teda siin kõrwal leiate. — Siis oli weel kirja alla nõnda kirjutatud: „Eesti rahwa ise seisis peab ära lõppema, kui mehed

ennast ära müüwad, kes temale toeks peawad olema.“ Nii pea kui ma seda olin lugenud, langesin ma minestuse sisse ja ärkasin wast teisel päewal alles üles; aga leidsin õnneks selle kirja, mis ma Persia keelest ümber panin, alles mu kõrwas, ja nüüd saadan ma teda Teie kätte, et Teie meelt parandaksite, ja minu järel seiswa sõnadest osa wõtaksite, uut elu hakkaksite, sest waadake, Teie teod on awalikuks saanud!

* *

RAHVUSLISE LIIKUMISE AJA SEKELDUSED.

I. Sissejuhatus.

„Pärast Jakobsoni surma käiwad Eesti ajalehed tema ettemääratud rada... Nende üldine poliitika on vene-sõbraline, aga saksavastaline. Näisid ju venelased ja vene ajalehed senni neile ainult head soovivat, kuna saksad ja nende ajakirjandus meie edenemist püüdsid takistada ja raskendada, meie nõudmisi ja püüdmisi kahtlustada ja tühjaks teha. Sellest tõusis Eesti ja Saksa ajalehtede vahel tüli, mis 1882. aasta algul väga suureks läks. Juba 1881. aastal avaldasid Saksa lehed selle üle pahameelt, et eestlased saatkonna keisri juure läkitasid¹⁾. Selle aasta lõpul ja

1) Saatkond saadeti A. Grenzsteini algatusel „Aleksander II hauale“. 19. juunil said saadikud Aleksander III ette ja andsid märgukirja ära, milles 10 soovi Eesti elu uuenduse kohta leidub. (Selle märgukirja toome allpool.) Need soovid olnud rohkem Jakobsoni ja tema sõpruskonna kui terve rahva omad. Õp. Hurt, ka üks saadik, ei kirjutanud neile alla, mis omavahelisele tülile uusi põhjust andis (v. E. Ül. S-i Alb. VI, lhk. 47—48, ka Gr-i poliitilised kirjad m. k.). A. Gr-n peab seda algatust oma tähtsamaks teoks (v. Pankrott tulemas, pt. 15). Mis Gr-n silnjuures „heinavargast“ kõneleb, siis kälb see ühe saadiku, tuntud M. Mitti kohta, kes sakste viha all oli ja kellele nad mingisuguse heinavarguse-protsessi kaela veeretasiid ja hiljemini saatkonda sellega diskrediteerida püüdsid.

uue (1882) aasta algul oli linnas ja maal palju tulekahjusid ja põletamisi. Juhtus ka, et paar korda mõisnikkude elu kallale oli kiputud. Veel mõnest muust kuritööst teadsid ajalehed rääkida¹⁾. Sel põhjal seletasid Saksa lehed, nendega ühes nende „sabarakud“ „Talinna Söber“ ja „Ristirahva pühapäeva leht,“ et „Maarahva“ elukombed pahemaks minemas olevat, ja tõstsid Eesti rahvuslise liikumise kohta raskeid kaebtusi, kõik pahad nähtused rahva seas tulla Eesti seltsidest ja Eesti ajalehtedest, kes aina mässu- ja mõrtsuka-politikaga rahvast eksitada ja üles ässitada. Eesti „rahvamehed“ olla kõik sotsialistid, kommunistid, röövmõrtsukad, nihilistid jne.²⁾ Meie ajalehed astusid ühel meelel nende süüdistuste ja laimamiste vastu välja ja näitasid, missugused sakste eneste

1) Vaata tagapool „Jakob Rothberg“, A. Treumann-Heraklidese mälestused ja märkused selle juure.

2) „Kui 1881. aastal vaenuilikkus eestlaste ja sakslaste vahel õige teravaks läks ja kahtlased tulekahjud Tartus ja mujal tõusid, millega rahvuslist liikumist taheti kahtlustada, süüdistati süttitamisest kõige pealt Vesket (Dr. M. Vesket; kui ma õieti mäletan, siis süüdistas Džina-Ztg. ühe lehe teatel kadunud veel 1905 või 1906 a. 1905 aasta liikumises. A. K.). Juhtusid temale linnas Saksa üllöplased või keskkooilt-poised vastu, siis küsiti tihti pilgates: „Herr Doktor, wo brennt es?“ („Doktoriherra, kus põleb?“). Asi läks nii kaugele, et Veske ja tema lähemate sõprade juures läbiotsimisi toime pandi. Õnneks pääsis Veske sellest kahtlustusest, kui viimaks korda läks tüht süttitajat värske teo pealt kinni võtta. Tulesüttitaja oli Saksa üllöplane Schwarz. Vesket toetas aga tuntavalt prof. P. Viskovatov ja ka mõned Saksa professorid, nagu G. Teichmüller j. t.“ (A. Jürgenstein, „E. Kirjand.“ 1915, lhk. 143, vaata ka „Post.“ Juubellalbum, lhk. 41).

Kadunud K. Masing (ülikooli raamatukogu ametnik, Tartus laialt „Wissensie“ nime all tuntud) kõneles mitmel puhul, et prof. Wiskovatovi seisukoht eestlaste ja sakslaste vahel laveeriv ja mitte küllalt selge pole olnud. — Selleaegsetes kohalikkudes oludes võis prof. W. vaevalt teist seisukohta võtta. Tema olnud ka see mees, kes eestlastele, esimeses jones Dr. Veskele, sel ajal keelatud (sotsialistlik, anarhistlik jne.) kirjandust tutvunemiseks on kätte toimetanud.

25. juunil 1916 kõneles adv. A. Aan mulle stud. med. Schwarzil kohta: põletaja Schwarz (temal vend stud. theol. Schwarz) olnud vististi

püüdmised on. 1882. aasta lehe-kuul algas meie maa revideerimine senator Manasseini läbi. Sellest lootsid eestlased palju muutusi oma kodumaale“... (Eesti Üliõpilaste Seltsi Album VI, lhk. 50—51. Eesti Ajakirjanduse Ajaloost.).

Baltimaa sakslastel oli tol ajal asja oma valitseva seisukoha pärast mures olla. Kui kergesti ei oleks võinud Vene riigivõim neid kõrvaldada ja otsekohest läbikäimist enamusrahvustega alata. Sellepärast oli tarvis valitsusevõimu usaldust maa pärisrahva vastu igal tingimusel hävitada. 1881. a. korraldatud eestlaste saatkond oli oma soovidega koguni riigipää ette pääsnud. Sellele sündmusele järgnes senator Manasseini revideerimine, mis kohalikku elu ja olu keskvoimu ringkondades tutvaks tegi ja pärisrahvale soovivalduste ja märgukirjade andmist kergendas. Dr. M. Veske oli siin maainimestele agaraks abi- ja nõuandjaks ning palvekirjade kirjutajaks. — Peale selle olid sakstel ka kauge- male minevad plaanid Balti maade tuleviku kohta, mida veidi muudetult 1918. a. teostada püüti. Schweitsis asus kohalikkude sakste poliitiline klubi, kes valvel oli ja iga sündsat juhust oma eesmärkide saavutamiseks ära kasutas. Muidugi ei jäänud see poliitiline organisatsioon selleaegse liikumise vastu Eestis erapooletuks päältvaatajaks. Tal

Peterburist pärit (kindlasti ei tea). Majaperemees K. Tartust P. länavalt olnud Schwarzil töömehena abiks ja saanud selle läbi jõukaks.

Samal ajal kõneles vanem Tartu elanik S. Anni, et eespool-mainitud segasel ajal Tartus kodanikkude asutatud patrullid öösiti ümber käinud. Nende kogumiskohaks olnud gümnaasium. Tabatud Schwarzil viinud shandarm Vene (†) Peterburisse mingisuguse kõrgema kohtu ette või kätte. — Teise tööalalise teate järele viidud Schwarz hullumajasse, kuid lastud tagaukse kaudu jälle lüüa.

Kui senator Manassein Tartusse jõudnud, siis pandud linn sama päeva õhtul kolmest küljest korruga põlema. Keegi sillakohtunik tulnud M. poole ja juhtinud tema tähelepanu eestlaste rahutu meeleolu jne. pääle. M. pole ennast sakstest eksitada lasknud, sest et ta asja põhja läbi näinud. Siiski suutnud saksad revideerimist kuueks kuuks seisma panna. (J. Jurkatami mälestused, suusõnal teatatud).

oli siin tubli agent Leonhard von Stryk, anderikas mees ja hää kõneleja, suure tööhimu ja jõuga inimene (A. Aani teated). See tark ja ettevaatlik mees asus tegevusesse. Raha paneb kõik rattad käima. Raha abil kogus Stryk oma ümber maalt ja linnast mitmesuguseid elementa, muu seas ka linna majaomanikka, kelledest mitmed praegu veel elus ja kelle nimed rahva mälestuses elavad. Arvatavasti siplesid paljud Stryki võrkudes, ilma et nad asja põhja ise oleksid aimanudki. — See maksaks esimeses joones noorte meeste kohta, kes selleaegsete Vene põrandaaluste черно-предѣльц'ide ja народовольц'ide mõtetega ja võtetega tutvud olid ning n. n. „nihilistlise“ kirjandusega endid toit-sid. — Tartus asutati „mässuselts“, kelle liikmed 25—40 rbl. kuus palka said, kellele Stryk revolvrud muretses ja nendega harjutusi pidas, et „mehed valmis oleksid, kui käsk tuleb“. — Midagi lähemat ei teatatud. — Kokkukäimise koht oli mõisn. krediitkassa ruumides. Eestlasi püüti igal viisil sinna „mässuseltsi“ sisse meelitada. Et seltsis palka makseti ja mingit tööd ei nõutud, siis läks Strykil korda kaurikest salgakest kokku saada. Rahva seas on arvamine, et see mõisnikkude asutatud „mässuselts“ Aleksander II elu kallale kippumistes ja keisri surmas süüdi on. Vististi, läskis Stryk selles mõttes mõned jutud lahti. Üks mässuseltsi liige, C. Reimann (n. n. „Aabitsa-Reimann“ ja „tuisulaste nõukogu president“) andis selle asja üles. Senati ülemprokuröri abi Mjassojedov tuli Tartsusse asja uurima. — A. Grenzstein arvab, et M. tema kirja peale (v. allpool) siia sõitnud. See on eksitus Gr-i poolt. — Uurimisel tunnistasid ainult mõned üksikud tõtt, kuna suurem hulk tõendas, et L. v. Stryk nendega päderastiat on ajanud. Stryk tembeldati hullumeelseks ja asi summutati ära. — Tallinnas asutati Jakobsoni nimel kokkade selts, kelle ülesandeks oli saksu ära kihvtitada (v. lhk. 32). Uurimisel ei saadud selgeks teha, missugune Jakobson seltsi asutaja on. C. R. Jakobson elas ajutiselt Tallinnas, sealsamas

elas ka ksülograaf E. M. Jakobson ja linnanõunik Thomas Jakobson. Põletaja stud. Schwarz oli Stryki käsilane. Schwarz tegutses linnas ja langes lõksu. Kes maal sütitas, see jäi üleilidsusele teadmatuks.¹⁾ Ometigi on see Stryki käsilane paljudel teada.

Avaldame allpool ärkamisaja vana kaastõmbaja ja kirjamehe Aleksander Treumann-Heraklidese mälestused Rakvere elust, mis selleaegseid segadusi ja sekeldusi aitaavad selgitada. Neis mälestustes on mõnigi asjaolu mälestuste kirjutaja isiklik arvamine, mida niisugusena tuleb võtta. Joonealused märkused on meie tehtud.

II. Jakob Rothberg.

(Minu mälestused Rakverest.)

See oli 1882. a. juunikuu algusel, kui J. Kõrv Rakveresse tuli ajalehe „Valguse“ toimetajaks. Ta leidis siin kohe ühe nooremehe J. Rothbergi oma sõbraks ja kaastööliseks. R. oli ühe töömehe poeg ja Tartus Vene seminari läbi teinud.²⁾ Tema, R., valiti sel aastal Kalevipoja Seltsi kooliõpetajaks. Ta oli Tartus oma kooliajal ühe suure mässumehe, herra von Stryk'iga³⁾ tuttavaks ja sõbraks saanud ja seisis sellega salaühenduses. See oli teda Vene nihilismuse ideedega tutvustanud ja soovi-

---

1) Siin leiduvad teated isikute ja sündmuste kohta on vanema põlve, pääasjalikult K. Masingi ja tuntud kooli- ja kirjamehe J. Jurkatami suusõnaliste mälestuste järele üles tähendatud. Hr. Jurkatam oli senator Manasseinile revideerimise puhul tõlgiks. Loodame, et hra J. oma mälestused kord paberile paneb.

2) A. Aan kõneles, et „põletaja“ R. (eesnime ei mäleta) olnud seminaris terane, kerge ja auahne poiss. Õppinud ise salaja ja laitnud teistele õppimise ära. R. lõpetanud seminari ühes Jakob Tammega, Aan hiljemini.

3) Leonhard v. Stryk.

nud, et R., kui ta kooliõpetaja - koha peale saab, neid mõtteid ka eestlaste seas püüaks laiali laotada. R. oli nihilismusest vaimustatud. Nõnda algas ta, kui koolikohale sai, Rakveres kohe oma „tegevust“ selles asjas. Tema ilmavaate järele tuli kõik see, mis vana ja enne olnud, rahva ja riigi elus maha lõhkuda. Juba ta esimene kooliõpetaja M. Lindenberg oli teda nende mõtetega tutvustanud. Lindenberg oli Riia Vene seminaris õppinud ja Rakveresse Vene kiriku kooliõpetajaks saadetud. Aga ta lahkus sealt „papivalitsuse“ alt ja asutas ise kooli, millele ta „Kalevipoja“ kooli nimeks andis. Tõega oli kool päris venestuse ja nihilismuse pesa¹⁾. Selles koolis sai R. oma esimese „hariduse“. Vaheajal oli Lindenberg ajalehe „Valguse“ asutanud, milles ta salavihaga C. R. Jakobsoni kallale kippus. Lindenbergi mässuline tegevus koolis läks liiale. Ta langes kohtu-uurimise alla ja viidi Tallinnasse kinni. Tema asemele valiti R. „Kalevipoja“ Seltsi kooliõpetajaks. R. oli koolitöös esiotsa ettevaatlik ja tahtis asja teist viisi „edendada“ kui Lindenberg. Ta püüdis seks üht sala-seltskonda kokku asutada, kes järgmisel viisil pidi tegevusele astuma: 1) Saksa mõisnikkudele ja kapitalistidele iga viisi püüda kahju teha ehk neid sala kihvtitamise läbi hävitada. Kihvtitamist seega teha, et marjamüüjate lastega kihvtitatud metsamarju sakstele müüa saata. 2) Mõisahooned, nagu nimelt karjalautu, rehtesid ja küünisid, põlema panna. 3) Avalikka röövkäikusid mõisatesse ette võtta. Põletamise tarbeks tegi ta järgmist viisi sütitusenõõrisid. Ta sulatas salpeetrit kausi sees veega ära, pani pehmed poomvilla - nõõrid selle vedeliku sisse likku ja kuivatas siis ära. Nõõri pani ta pika papist keeratud toru sisse, ühte otsa suure takutordi. Nõnda läks

---

1) „Kalevipoja“ Seltsi eesmärk oli m. s. „Vene keele tundmist püüda välja lahutada“ ja „kõige veneliku olemisega eestlasi tutvustusele juhtida“ (põhikirja §§ 1 ja 2).

ta ööpimedusel, kui vihma sadas ja väga pime oli, kellegi oma sõbraga välja, pistis süüte hoone värava alt sisse ja süütas nõori otsa põlema, millest mõne minuti järele tuli küünis olevad heinad ehk peksmata vilja põlema pani, kuna tal sel ajal võimalik oli eemale jõuda, enne kui tuli välja löi. Vanasõna ütleb: „ega keegi seda oksa, mille peal ta seisab, maha ei lähe saagima“, aga R. tegi seda ometi. Ta oli „Kalevipoja“ Seltsi kooliõpetajaks valitud, ja nüüd süütas ta selle maja põlema. Maja oli 3500 rbl. eest tulekassas kinnitatud; seda raha tahtis ta kätte saada. Aga mitte tema ükski ei saanud sellest kasu, vaid ka teised mehed olid asjaga nõus. Vaheajal oli Lindenbergi Tallinnast vangist vabaks saanud ja asutas uut kooli Rakveresse; sellepärast soovis ta K. p. Seltsi maja hävitust, et siis koolilapsed ükski tema kooli tulevad, kui vana kooli enam ei ole. Teiseks oli Kõrv oma „Valguse“ trükikoludega suures rahakitsikuses, ja püüdis, kui K. p. S. maja ära põleda võiks, seeläbi omale rahalist abi saada. Seltsi esimees Steinberg¹⁾ oli oma maja võlgadega hädas. Nõnda tulevad selle tulekahju süütisel mitmete soovid kokku. R. andis majale tuld ja mehed ajasid oma asjad korda. Tulekahju oli 18./19. juuli ööse. (Vaata „Valguse“ nr. 7 ja 9). Kõrv kirjutab lehes asjast kahekeelsel viisil; mida ta ise soovis, seda mõistab ta lehes hukka²⁾. K. p. Seltsi koolile üüriti uus korter ja R. hakkas koolis töösse. („Valguse“ kuulutus nr. 9). Septembrikuu algusel põles Rakvere kirikumõisa rehi, millest põletaja midagi kasu ei saanud, aga see tegu pidi siiski tehtud saama, et seega oma „mehisust“

1) Piibutrelal, Tõrma külast Rakvere lähedalt pärit.

2) Tulekahju sõnum, kus lõpuks öeldakse, et Selts „nimelt kooliõpetaja Rothberg ja herra Kõrv, kelle asjad enamasti kõik sisse jäid, seeläbi suure kahju saanud.“ — Samas nr. 13 on Valgusel valdlus „Revalsche Zeitungiga“, kes oma 173. nr. 13 teatanud, et mõned K. p. Seltsi tegelased ise majale tule otsa pannud.

näidata¹⁾. Rakvere laada ajal 30. sept. ja 1. okt. ööse võttis R. oma seltsimeestega ühe suurema röövikäigu ette. Ta oli omale juba 11 meest kokku saanud ja sõitis nendega otse Väike-Maarja kihelk. Uniküla mõisa raha nõudma. Seal tungisid 2 meest, revolvril pihus, mõisa tuppa, kuna teised mehed õue vahi peale jäid. Herra magamisetoas näitasid nad revolvril ja küsisid raha. Herra andis neile lauasahtli võtme ja käskis kirjutusekambrist lauasahtlist raha võtta. Sealt said röövlid 80 rbl. Mõisateenrid hüüti üles, kära läks läbi tubade. R. oma meestega sai silmapilgul põgenema ja pääsis ööpimedusel tagaajajate silmist. Nõnda ei toonud esimene röövkäik R-le õnne. („Valgus“ nr. 18). Pärast hulkus ta ööseti Rakvere ümber ja süttis heinakuhje ja -küünisid põlema. Kihvitamisetööd ei saanud ta toimetada, sest et seks osavat „tegelast“ ei leidnud. Sagedasti sõitis ta raudteel, silmitses mõisate hooneid ja heinaküünisid, millest siis nii mitmed ööse taeva punama panid. Mõnikord sõitis ta Narva ja Gatshinasse, kus tal üks sugulane soldatiks kroonu teenistuses oli²⁾. Et ülemuse poolt teda kooli ametisse ei kinnitatud, siis võttis ta hiljem Järvajõe mõisa ühe Kivikinki juurde kodukooliõpetaja koha. Seal sobis ta majatütrega kosjasõprust, viis isa tahtmise vastu kodust tütarlapse ühes raha ja hõbeasjadega ära³⁾. Muidugi elas ta sala kelmide ja varastega ühenduses, kes talle varastatud asju ja söögipoolist kätte vedasid. Teise suurema röövikäigu võttis ta Rakvere juurde Arkn mõisa ette. Sel kor-

1) Valguses nr. 13 sõnum, et pikne õpetaja Pauckeri rehe ja viljaküüni põlema lõonud.

2) Sugulane või vend; kirjutaja ei mäleta seda. V. allpool järgnev väljavõte A. Grenzsteini „Kodumaa Korraldusest“ Gatshina kirja ja kihvitamisplaaniga kohta.

3) A. Aani teate järele Polnasse. Kivikinki poeg olnud Kõrvi juures „Valguse“ toimetuses kirjutajaks (varem Jannseni juures; v. lk. 10).

ral pisteti mõisa rehi põlema, selle tarbeks, et siis mõisa-herra toast rehe juurde läheb ja sel puhul neil toas paras aeg on raha ära võtta. Aga ka seegi tegu ei läinud korda, sest raha seisis kindlas raudkapis, kust vargad teda kätte ei saanud. Arka mõisa teenrid olid R. ära tunnud ja selle järele tõusis juht, et tema seal oma seltsiga „tegevusel“ olnud. Asja kohta tuli kohtulik uurimine. R. läks nüüd Rakverest ära ja asus Gatshinasse elama¹⁾. Ta oli ülekohtu teel omale juba niipalju varandust korjanud, et ta sinna omale maja võis osta, kus ta oma endist „toimetust“ edasi ajas. 1884. a. algusel saadeti Virumaalt saatkond Peterburi sisemiste asjade ministri herrat paluma, et ta Tallinna kubermangu laseks senatori läbi revideerida, niisama nagu see Riia kubermangus sündinud on. Selle saatkonna juhataja oli G. Stein, endine lisaku kihelkonna kooliõpetaja ja kõster. R. lasi ennast kui „K. p. Seltsi saadik“ nende hulka valida, sest et „ta selgesti Vene keelt mõistab“. Aga just R. tegu rikkus saadikute ettevõtte ära. Saadikud lasti ministriherra vastuvõtmise-saali, pandi ringi teiste sekka seisma, kus suurest riigist igapäev palju saadikuid ette astuvad. Seal tuleb ministriherra, algab saadikute paremapoolsest rea otsast edasi astudes iga saadiku käest küsima, enne kui ta palvekirja vastu võtab: Kust olete? Mida palute? Ja sel silmapilgul, kui ministriherra Eesti saadikute ette astus, kargas R. saadikute reast välja ja jooksis laialiseisva ukse taha peitu. See oli rumal tegu. Minister vihastas, ei võtnudki eestlaste palvekirja vastu, lasi adjutantil nad toast välja ajada. Hotellis tuli sandarmipolitsei, võttis nad vangi. Nad kuulati üle, pandi vangitappi ja saadeti Tallinna kaudu nende oma kodupaika tagasi. G. Stein mõisteti kui „rahurikkuja“ kaheks aastaks Vologda kubermangu elama. R. läks Gatshinasse, aga seal võeti tema kohta kindlam kohtu-uurimine käsile: arvati, et

1) Vaata 31 jj. lhk.

tal siis, kui saali ukse taha peitu põgenes, ministri vastu paha nõu on olnud. Seal otsis ta hiljem oma endisi kaaskooliõpilasi ajalehe kaudu omale tunnistajateks taga. Hiljem oli kuulda, et ta hullumajasse Peterburis viidud ja seal surnud. Nii kõlvatu oli selle „rahvamehe“ tegevus. Taevas hoidku tulevikus eestlasi näsuguste „rahvameeste“ eest! ¹⁾

Rothbergi rööviseltsilistest saadeti 1) Hans Luht ja 2) Kihlefeldt Siberi, teised jäid kätte saamata.

Rothberg roojastas Rakvere Luteri kiriku ust ja ümburst, ²⁾ lõi laimukirju kiriku uksele, nagu ta seda ennem Tartus palvemaja uksele oli pannud, C. R. Jakobsoni vastu ässituseks ³⁾.

Tartus, 1910.

A. Trenmann.

III. Gatschina kiri.

Väljavõte A. Grenzsteini raamatust „Kodumaa korraldus“ ⁴⁾.

„Ma jutustan siin ühe juhtumise, mis minu avalise töö algul seisab, sellele vahest suure salataktuse ette pani ja mind viimaks kukutas, ning mis peale selle kodumaa südame tuksumist õige kurval viisil näitab. . . . .“

1) A. Aani teate järele annud Rothberg sisem. asj. ministriile Tolstoile ligi 30 poogna pikkuse palvekirja ära. T. ütelnud: „Noor inimene, Teie annate minule . . . . poogna pikkuse palvekirja. Kes seda lugema peab“ jne. — Siseministri abiks olnud Üxxüll-Hildebrandt. Saadikud toodud tapiga Rakveresse tagasi, kus R. veel pogrissse pistetud.

2) A. Aan peab seda Lindenbergi tööks. Vaata ka Gr-i „Kod. Korrald.“ lhk. 86—87.

3) Sakala 10 nr. 6. märtsil 1882 toob Tartust sõnumi „Mudameeste tööst“. Reede 29. jaan. hommiku leitud Tartus Jaani t. ühe maja ukse küljest järgmine kiri: „Fivat Jakobson aus die Fellin! Her lebe och! Brents“. Jakobson püüab näidata, et see sakste ässitamistöö on. Säälsamas teade, et pääle selle kirja leidmist Tartus üks suur ja mitu väikest tulekahju olnud (v. alpool järgnev Corn. Treffnerile saadetud kiri).

4) Vaata eespool „Jakob Rothberg“.

Mina olin kahe aasta äraolemise järele tagasi pööranud, et Jannseni Postimeest toimetada. See oli 1881. Seal sain ma, vististe kevade, Gatsinast ühelt soldatilt, Eesti suguvend ja seal kasarmus, kirja, milles tema minult ühe asja kohta nõu küsis. Tema teatas mulle, mõte olla liikumas, ühel õhtul kõiki herrasid teise ilma saata. Tapmine olla piiblis keelatud, aga mitte kihvitamine. See mõte ulatavat üle Ingrimaa juba Gatsinasse ja leidvat sooji sõpru. Mis arvan mina sellest asjast? Mina astusin ühe sammu, mille raskust ma siis ei võinud aimata, mida ma aga täna päevani õigeks pean. Ma viisin kirja politseimeistri Rasti kätte, tõlkisin ta Saksakeelde suusõnal ümber ja soovisin, et ta õigel teel katsuks seda asja veel parajal ajal eemale hoida. Kirjasaatjale kostsin ma, et selle mõtte sees nii suur hukatus võib peita, mille raskust võimata on ette ära näha.¹⁾ Ta ulatab hullumaja ligidale. Peterburist tuli kõrge ametnik Mjassojedov Tartusse asja uurima ja kutsus mind kohe ette. Mjassojedov oli kõrge haridusega mees, rääkis hästi Saksakeelt²⁾ ja oli südamega Eesti rahva poolt, ehk ta uurimist küll, niipalju kui mina tean, asjalikult toimetas. Minu kohta oli ta paar lehekülge küsimusi üles kirjutanud, mille peale minul tuli vastust anda. Need käisivad aga juba algusel nii suures ringis, et ma teda palusin, asja lihtsamalt ajada ja mulle lubada, et ma ise oma tahtmist mööda asja otsast otsani üleskirjutan ja, kui lubatakse, oma arvamise ja soovi juurde lisan. See meeldis temale väga, mina sain paberi, istusin laua juure ja kirjutasin Saksakeeles paari lehekülje peale kõik üles, mida teadsin, mõtlesin ja heaks arvasin. Mina mõtlesin, et asi vististe mitte suure rahvahulga seas ei pesine, vaid mõne üksiku ringkonna keskes, kus vahest udupead eestvõtjad

---

1) Rast võtnud Gr-i naeratades vastu. Tal oli kahtlemata asi tuttav ja Gr-i vastus samuti (kirjade kontroll postil).

2) A. Aani teate järele ei ole M. saksa keelt mõistnud.

on. Selge silm näeb ju sedamaid, missugusesse kuristikku see viiks. Sellepärast arvasin ma heaks, asja vagusi vaadata, kirjavahetus kinni panna ja seega kõik unele saata, ilma et sellest midagi avaliseks saaks. Mjassojedov oli kõigea väga rahul ja ei kutsunud mind enam ette, ehk ta küll kaua Tartus viibis. Asi hoiti väga salaja, nii et mina temast palju ei kuulnud. Niipalju tungis siiski minu juurde, et ainult üks mees, kui õieti mäletan, üks koolmeister Broden, ette olla kutsutud, ilma et talle sellest midagi paha oleks välja tulnud. Lühikese aja sees oli posti pealt suur kirjavahetus kinni võetud, mis asja kohta käis, aga mingit selgust ei annud . . . . .
. . . Asi sumpus tõesti nii vagusi ära, et temast midagi kuuldavale ei tulnud. ¹⁾ . . . . .

Kes oli selle mõtte isa? Mul on siin luba, et vabalt vaikin, mida ma ju asja algust saadik olen auusaste teinud.

Kui vana võis see mõte olla? Vististe mitu aastat, vahest aastat kümme.

Kui laialt võis ta liikuda? Vististe üle Eesti raja ja väljaspool seda kaugele pealinna poole.

Kes olivad tema osalised? Mitte suur rahvahulk, vaid mõned üksikud, kes iseäranis ülekohut olid tunda saanud ehk kes vanu asju meeles pidades oma sugurahvale kergitust soovisid muretseda. Suurt hulka ei olnud tarvisgi; küll aga neid, kes nende ligikonnas elasid, kelledega rehnungi mõeldi pidada (v. lhk. 24. A. K.). Mil viisil, seda näitas ju piibli seletus . . . . .

1) Senati üleprokuröri abi Mjassojedov käinud enne Manasseini siln. Ta tulnud incognito Tartu (Kommerzhotell) ja saanud kohe Dr. M. Veske järele, et haritud eestlase käest kuulda, kuidas E. rahva meeleolu on jne. (C. Reimani kaebtus Strykl pääle, sakste kahtlustused jne.) Veske ei tunnud vene keelt. Tõlgiks olnud Rothberg. Veske nimetanud Mjassojedovit hiljem njejtsejedoviks (sakste õgijaks). Nõnda A. Aani teated, kes Mjassojedoviga omal ajal koos teeninud.

Kas oli Eesti tegelastel see mõte tuttav, näit. Jakobsonil, Veskel ja nende sõpradel? Seda ma ei tea; aga asja kohta võib arvamisi saada, mis vahest õiged on. Kui Jakobson seda mitte ei teadnud, siis võib arvata, et mõtte sõbrad oma ligikonnale tõendasivad, et Jakobson teda tunneb ja heaks kiidab, et asjale selle luiskamisega edu anda. On aga raske uskuda, et see Jakobsoni eest varjule võis jääda. Kui ma õigeste mäletan, aeti Jakobson kord poliitsei käsul Tallinnast välja¹⁾. Ta elas selle ligikonnas kuskil maal kaua aega ja kirjutas just seal Kooli lugemise raamatu ja teisi. Juba enne Sakala ilmumist liikus ta igalpool rahva seas, iseäranis aga Sakala ilmumise ajal. Tema kaaslane ja kuulus „kihutaja“ stud. jur. Sõõrd²⁾ purjutas terve maa läbi, tundis iga Nuia kõrtsi nurga ja Torupillikõrtsi topsi. Niisugune asi pidi temal aga tundmataks jääma? Veske elas ööd kui päeva külatänava sobituste keskes, nii et ta viimaks kirjatöö peale mõteldagi ei saanud. See tähtjas saladus pidi temal tundmata olema? See näib mul kahtlane olevat. Sedasama võib nende tegelaste terve sõbruskonnast arvata. Miks läks pärast Jakobsoni

---

1) A. Treumanni-Heraklilise teatel sündinud väljaajamine järgmisel põhjusel. Jakobson istunud kord aktsiisiametniku von Wetterstrandiga veinipudelil taga ja kõnelnud poliitikast. Tõusnud vaidlus. Ägeduses mõõdinud J. oma jämeda bambusekepiga V. selga. V. kaevanud. Politsei otsinud J.-i, kel kaks korterit tarvitada olnud. — C. Masingu („Vissensie“) teatel armastanud J.-n koos saksikutega veinipudelil taga istuda, kus tal keelepaelad lahti olnud, kuna ta eestlaste keskel viibides vaikiva „prohveti“ osa armastanud etendada.

2) Stud. jur. Sõõrd elas 1900 ümber mõni aeg Paide lähedal Mäelt-Reopalu kõrtsis ja pidas nurgaadvokaadi ametit. Mees oli täiesti otsas: räbalates, porsunud näoga, värisevate kätega, halva kuulmisega, veel halvema nägemisega, võis vaevalt 10 viletsat rida folloküljele kirjutada. Asus kõrtsi lakas, kust viimaks tuli tõusis ja kõrtsi hävitas. Kohutjuuria ees pidas S. ennast uhkelt üles ja kõneles hästi vene keelt. „Ma ei ole hulgas, vaid Tartu keiserliku ülikooli student“ jne. Kadus Paide poolt pääle seda varsti jäljeta.

surma jutt kohe laiali ja leidis uskumist, et ta kihvti on surnud? See ei olnud tundmata mõte. Tema sõbruskond ei nõrgendanud seda mõtet mitte, vaid toetas teda palju enam.

Võis Hurt teda teada? See on kahtlane, aga ometi võimalik. Oleks Hurtile see teade nii tulnud, kui ta minule tuli, siis arvan mina, et Hurt sedasama oleks teinud, mis mina tegin. Et seda ei ole olnud, siis võis ta ainult Jakobsoni ligikonnast, vahest tema enese läbi, sellest milgi kujul vahest ainult nagu kaugel olevast unistusest teada saada. Jakobsonil oli vististe tarvis teada, mis mõjuvad suguvendad asjast arvavad, kui Jakobson seda ise teadis ja heaks arvas. . . . .

Oli minule saadetud kiri lihtne juhtumine või oli ta vahest asja juhatajate poolt seda teed minu kätte toimetatud, et minu arvamist teada saada? Küsisivad lihtsad osalised oma pead seda minu kui noore ja tundmata inimese käest, siis tegivad seda teiste vanemate ja tähtsate eestlastega mitu korda enam. Neil ei võinud asi sellepärast mitte tundmata olla. Oleks asja uisapäisa ümber küsitud, siis oleks ta pea „välja“ tulnud. Sellep. võib arvata, et minu küsija vahest minu ligidal oli ja asja Gatsina kaudu ajas.¹⁾

Asja enese peale võib teoreetiliselt kahest seisukohast vaadata. Ajalugu tunneb sarnaseid asju ja tema otsus on ka teada. Viimne vägivald ajab viimsele vägivaldale, kus üks teise vääriline on. Võib olla, et Jakobson oma sõpradega teoreetiliselt sellel seisukohal olivad. Hurt oli oma seltskonnaga teadagi selle vastu, mina nende seas: ka siis, kui sellest kuskil juttugi ei olunud. Niisuguse asja kohta on igal inimesel oma kindel arvamine.

Mõtleme nüüd, kuidas asi loomulikult, aga õnnetult võis kujuneda. Jakobson teatas Hurtile, ta olla veeri

1) V. eespool teated L. v. Stryki kohta, ka lhk. 28 ja 29.

ääri mööda kuulnud, et niisugune mõte liikumas olla. Hurt võis poolt ehk vastu olla. Nagu öeldud, ei olnud pooleolemisest aga juttugi. Hurt ei jätnud Jakobsoni, kes tema ligine kaastööline sugurahva põllul oli, mitte kahe vahele. Hurt mõistis tema kui mõrtsuka mõtte hukka. Selles võis nende kahe suguvenna lõhe seista! Ja kui meie seda oietame (oluvaks asjaks võtame), siis on pea kõik hävitav tüli omas sügavas aluses selge. „Armastus on üks, teed on kahesugused!“ Hurti tee oli kõigil tuttav, Jakobsoni oma mitte. „Eesti pojad, edasi käigem oma radasi“ passis ka selle „tee“ kohta. Kes võiks unesgi näha; kust Jakobson asjalise põhja võttis, Hurti nii halvaks teha ähvardada, „et koergi tema käest leiba vastu ei võta?“ Minul on see ülesleidmata asi, ehk olgu siis räägitavas asjas.

.....
Missuguse tuhinaga Jakobson Hurti ja selle seltskonna vastu välja astus, on tuttav. Mis Jakobson siin Sakalas tegi, oli ainult nagu lipu lehvifamine, et marssivale väele teed näidata. See astus vististe kindlal teadmisel ja eesmärgil: Siin sala põhjus, seal avalik nuhtlus tuleviku lootusega! Oleks siin sarnane mõte puudunud, ma ei usu mitte, et Jakobson oleks „võitnud“, kuna ometi selge oli, et tema „võit“ rahva kaotust tähendab, mis ta ka pärast tõeste oli. Ehk mina küll keset tormi seisin ja oma noore rinnaga sagedaste Hurti varjasin, ei olnud mul mitte võimalik, liikumise tumedusesse näha, mis seal õieti põhjas pesines. Selge oli aga, et seal suur võim elab ja enesele teed teeb, ükskõik, mis selle juures purule läheb. Olutame meie aga, et Gatsina mõte üle maa mõnedele tuttav oli, et tema peale ajaloolisi lootusi pandi, et temal aga eestlaste eneste keskes vastaseid on, kes vahest — seal külles valetati, Jakobson avalikult lehes! — sakslaste kasu pärast eestlaste pääsemist ei soovinud, siis on selle kurva ajajärgu elu olu kergeste arusaadav. Siis pidi ta nii minema,

kuida ta tõeste läks. Jakobsoni seltskond sai õigusega tuisklase nime, mida niisuguse õigusega kandis, et sealt poolt poole sõnagagi ei katsutud teda sündmataks teha. Tuisk oli käimas ja rahva meelt pöörmast; kust ta aga tuli ja mis tal aluseks oli, seda teadsid ainult ta meistrid.

Niipea kui Hurt eest ära sai, pörkas laine minu vastu. Olevik oli alles oma esimesel teeaigul, kui Tartus ühel ööl kuskil kõrtsi keldris või sarnases ruumis seitse kaheksa meest otsuseks tegivad: Olevik kadugu! millega teadagi ka tema toimetaja ühes pidi kaduma. Minul on nende nimed tuttavad — ma sain nad mõni aeg pärast seda ühe koosoleja enese poolt teada. Need suguvennad teadsid selgeste, et Mjassojedov Tartus käis, mis ta seal tegi ja kes ta sellele teele oli juhatanud.¹⁾ Kas nemad Gatsina mõtte poolt ehk vastu olid, olgu nende eneste teada; et sellest aga minule rahva keskes nõõri võib siduda, mis minu hinge kinni paneb, oli neil selge, ja et nemad seda juba eneste isikliste huvide pärast soovisid, ei ole ka raske arvata. Ma ei eksi vahest mitte, kui arvan, et sellel sala-koosolekul mind „äraandjaks“ ristiti, ehk see nimi küll alles pärast avalikuks tehti, ja siiski väga ettevaatlikult, sest et asi seda tarviliseks tegi.²⁾

Asi jäi vanale alusele, võitlus läks vanal viisil edasi ja lõppes viimaks niisama kui juba enne; ainult inimene oli teine, ja see teine oli pahem ja kardetavam kui esimene,

1) Vaata eespool lhk. 24 ja ka lhk. 32 leiduvad teated M. kohta.

2) Gr-il näib siin tõsi taga olevat. Et tal Pariisi kolimise puhul varandus kodumaale jäi, siis kartis ta, et tema „vaenlased“ sellele mingit kahju võiksid teha, ja ei julgenud enne uuesti üles astuda, kui majas mütüdud oli (1910. a. erakiri). Kodumaale ei tahtnud ta muu seas ka sellep. tulla, et kord üks Parisist siia saadetud kiri, milles kellestki võimumehest mitte kiltvalt oli kirjutatud, teel kaduma läinud ja teadmata, kuhu sattunud. Selle kaduma läinud kirjaga on vast ka tema vargsi kodumaal käimine seletatud.

ning õnneks lasus tema turjal „süüd“, mis talle teadjate keskes „äraandja“ nime kohaseks tegi. See pidi kaduma, ja ta kadus tõeste . . . . .

Nagu öeldud, Hurti eemaletõrjumisega ei lõpnud tume liikumine. Küsida tuleb, kui kaugele ta ulatab. Mina küsiks, kas ta mitte 1905 uueste ei ilmunud, kus selleks paras tunnikene eemalt oli tulnud. Minul näib see võimalik olevat . . . . .

Mis Hurti lahkumise ja 1905 vahel seisab, on minul tuttav. See on nii sisurikas, et siin ainult mõnda märkust võin anda. Selle aja mõistatuste võti võib väga kergeste Gatsina mõttes peituda.

Jakobsoni ja minu vahel oli omal ajal hea kord valitsemas. Meie olime mõlemad Valga seminari kasvandikud, mina aitasin Sakala lisa esiotsa parandada ja saatsin pärast Vienist talle mõne kirja. . . . . Kui mina 1881 Postimehe kirjutamise oma peale võtsin, telegrafeeris mulle Jakobson Viljandist ja kutsus mind Sakala juurde tööle. See oli hilja ja ei meeldinud mulle ka muidu mitte. Oleks ma sinna õigel ajal läinud, ei oleks lahutus vahest tulemata jäänud, milleks Gatsina mõte oleks vahest peatselt asja annud.

Jakobson lahkus pea meie keskest, aga igamees teab, et liikuma pandud tuul uuel hool edasi puhus. Et selle all Gatsina mõte võis peituda, vähemalt mõnede tulipeade juures, tohiks tõi olla. Tuisklaste keskes ei leidnud aga meest, kes Oleviku kadumise oleks toime saatnud. Valguse lugejate hulk kasvis ootamatalt rohkest, ehk leht küll palju ei pakkunud. Võis olla, et seletus räägitavas asjas seisis. Mina sain vahete vahel „koledaid“ sõimukirju ja iga laim, mis minu vastu ette toodi, jäi avalikult puutumata seisma. Mina läksin selle peale juba uhkeks ja mõtlesin, et Eestis mehe tublidust selle järele mõõdetakse, kui mehiste ta mind määrada suudab. Kes oma sulest lugu pidas, ei võinud

minust vagusi mööda minna. Mul on raske arvata, et ma rahva poolt mingit elumärki selles elusopas ainult sellepärast ei näinud, et ta omas avalises eluvoos veikest vaheund pidas — paarkümmend aastat pikk, nüüd juba aastat 30. Kui selles aga Gatsina asi siin seal põhjuseks oli, siis on see arusaadav.

Kuidas aga asjad seisivad, pidivad Oleviku kaotajad oma lootuse täidmineku üle kahtlema hakkama. Kadumise asemel nähti kasvamist, mis juba lihtsale Eesti jonnile ei meeldi. Asjale otsiti ja leiti uut hoogu, mis salapurjud uueste paisuma pani. Aga taeva pärast, siit edasi hirmus ette vaadates ja lühidalt! Asi toob ahastust, kui mitte minule, siis sellele, kelle kohta ta käib ja kes juba teab, mis südame ahastus tähendab, isegi siis, kui tal ainult luuletatud põhi all seisab.

Suguvend P. Org tuli 19. sept. 1893 minu poole ja ütles muu keskes: Hobusekooli ees tuli J. Tõnisson mulle vastu, meie rääkisime Eesti asjadest ja nende tumedustest ja Tõnisson ütles mulle muu seas: Meine Lebensaufgabe ist die Bekämpfung Olewiks — minu eluülesanne on Oleviku hävitamine (rusumine, vaoshoidmine). Org vaatas selle asja peale tõsisemalt kui mina. Et ta tõtt rääkis, on täitsa kindel. Temal näis ka tuttav olevat, et Postimees Tõnissoni kätte pidi minema. Kust poolt küllest Tõnisson selle ülesande sai ehk kas ta ise selle välja mõtles, ei tea mina. Võib olla, et see väljaspoolt tuli ja et see tema kui noore advokadi esimene „protsess“ oli, tegi see talle nii palju rõõmu, et tema välja lobises, selle peale mõtlemata, et kümme minutit pärast seda asi minu juure ulatas.

Igal toimetajal on omad toimetuse saladused ja Tõnisson ei ole nende poolest vististi mitte vaene; tema tõi aga peasaladused juba toimetusse ligi, kuna teised neid alles seal saavad. Juba see kõver tee Musta- ja Valgemere vahel, mida mööda ta tuli, ei ole mitte ilma saleda sala-

duseta. Veel sügavamal seisab see saladus, kust ta rahva usalduse välja võttis, mis teda üle öö torni tippu tõstis.“¹⁾

„Kod. Korralduse“ lõpul avaldab Gr-n järgmise teate, millega ta eelmised oletused ümber lükkab:

„Teatuseks. Selle raamatu trükkimise ajal olen ma kodumaalt kirju saanud, mis muude keskes ka Gatsina tumeda kirja peale valgust heidavad ja teed näitavad, mis meid vahest kindlalt kirja isa talusse viivad (lk. 73). Need olivad suure tusa tunnid, mis Manasseini eel käisivad ja meeleäraheitmist näitasivad. Nemad sünnitasivad v. Stryki skandali, stud. Schwarzzi tulesütitused ja vististe ka Gatsina kirja ühes sellega, millest kiri räägib. Sellel valgusel vaadates oli kiri ainult lõks, millesse mind muulaste poolt taheti ajada ja milles vahest juba nii mõnigi teine suguvend sees oli, ilma et seda ise teadis. Asi on niisama tõsine kui huvitav. Siin ei või teda aga enam harutama hakata...“

* * *

Olgu sel puhul veel tähendatud, et meie kaugemale nägijate saksa soost kaaskodanikkude poliitiline kavatsus n. n. Balti föderatsioonist Saksamaa (Preisi) protektoraadi all C. R. Jakobsonile kas täiesti tundmata või vastuvõetav ei olnud. Kusagil avaldati kord mõtet, et Jakobson selle mõttega sümpatiseerinud. Kadunud Karl Masing, kellele asi hästi tuntud, kõneles omal ajal nende ridade kirjutajale, et Jakobson föderatsiooni asjast täiesti eemal seisnud.

---

1) Juhime selle järelduste ahelikku, kui tüübilise näituse pääle G-ri mõttekälgust ja autosuggestioonist. — Võrreldagu seda A. A. I ilmunud F. Tuglase kirjutusega.

Kas G-ri Gatschina asjast tõeste nii teadmata oli, nagu eelmised read näitavad ja vaimuhaigete inimeste janti tõsiselt võttis, või alles vanaduses eespool avaldatud arvamisele rahva usalduse asjus Jakobsoni ja Tõnnissoni vastu jõudis ja asjaolusid siis oma oletusele vastavalt seisukohalt vaatles, ei saa praegu ütelda. Vrdl. siiski lhk. 24 ja 32 lõpp.

Huvitav on siin osatatud „kõrge poliitika“ suhtes võrdlemiseks 1921. a. „Postimehes“ ilmunud väljakirjutus Dr. K. A. Hermannini taskuraamatust (Soome reisu puhul) ja J. Tõnissoni mõtteavaldus 1909. a. S. Talwiku vastu (Post. 275 nr. 1921).

Balti föderatsiooni tegelaste ettenägemused on nüüd omal viisil teostunud. Organisatsiooni olemasolu oli osa meie ajaloost. Ootaksime selle kohta täielist kirjeldust.

IV. Corneelius Treffnerile saadetud kiri.

C. Treffneri paberites leidis järgmine ärakiri, mille siin ümberpanekus toome. Kiri on Saksa keeles kirjutatud ja selle stiil laseb hästi haritud autorit oletada, olgugi, et kiri ilma interpunktsioonita ja veidraid, meelega tehtud vigu täis on. Originaali viinud C. T. politseimeistri kätte. Ärakirjal on pliiatsi märkus „anno 1883“ ja tindiga kirjutatud päalkiri „Copie am 20/21 Oct. genommen. C. Treffner.“

„Kõrgesti austatud härra C. Treffner.

Niikaua kui Liss ja Rast politsei regendid on, ei lõpe Tartus põletamine mitte. Selle kelmipaari ülekohtu ei või enam kannatada. Nemad talitavad õigusega ülekohtuga, kuidas nad tahavad. Liss võtab varastelt altkäemaksu ja jagab seda politseimeistriga, ja kel õigus on, ei saa seda mitte. Need inimeste õgijad kõrgivad hirmsal viisil ja pistavad veel päälegi puuri, ja oma õigust ei saada. Nüüd on viimane aeg Lissi ja tema kaasaitaja Rasti kõrvaldamiseks. See kelmipaar jagab tulekinnituse seltsi agentidega raha, mis kinnitajatel maha tõmmatakse. Kinnituseseltsil laseb omale täie summa maksa ja annab poole sellele, kel kahju on, mis juba kindlasti teada, et sütitamine selle poolt ei tule, kes kinnitas, ehk ka, aga harva. Meile on

need kelmused teada. Meie oleme ainult sellepärast ühe vandemeeste seltsi asutanud ja nimetame endid

õiglane käsi.

Hädaldamine peab veel suuremaks minema, kui Liss ja Rast õige pea ei kõrvaldata, siis lõpeb varastamine ja põletamine. Kui need mõlemad inimeste sööjad ei kõrvaldata, siis peab Tartu maaga tasa tehtama ja seda ainult talvel, kui õige külm ja tuuline on, ja tulekinnituse agendid ei pea uue assessoriga ja politseimeistriga koos mitte enam niisuguseid kelmusi tegema.

Sest saadik, kui meil visatavad süütajad, on põletamine väike asi. Lähed ja suitsetad, süütad nõõri põlema ja viskad ta isegi teise korra pääle läbi ruutude tuppä. Paljude petrooleumiga joodetud räbalatega mässitud ja põleb nii kindlasti eeskojas, põrandal, trepi all, katusel, puukuuris.

Teile saadame selle kirja, et te teaksite, mis tulemas. Kui me ta politseile saadame, siis ei tea keegi teine sellest.

Meie palume kohe pääle läbilugemise politseisse minna, paar neist kelmidest (õige!) kaasa võtta ja Doome pääle minna. Sää! leiate põõsas ühe visatava süütaja, kohe aia taga keskpäigas, kus pruul Bartels oma lehtmaja on ehitanud. See võtke prooviks, süüdake nõõr põlema. Kui tuli süütajani tuleb, läheb ta põlema. Tagumise poole laua külge seotakse veel kinnijoodetud plekktoos süüteauguga tule poole külge ja täidetakse see 15 naela püssirohuga ja lastakse maja puruks ja niisugused inimesed, keda ei sallita, nagu Liss ja Rast, kui need kelmide kindralid mitte ise tagasi ei astu või lahti ei lasta. Maha see kelmide paar, saatan matku nad maja varemete alla! Needmist ja kättemaksmist on neile kahele võllanäole vannutud. Maha kelmid! Kõik peavad õiglast kätt kiitma. Meie viha on kõrgema kraadini tõusnud.“ —

Mis niisuguse kirja otstarve, tohiks kõigiti selge olla.

V. Eesti saadikute märgukiri Vene keiser Aleksander III-le 19. juunist 1881. ¹⁾

Keiser Aleksander Esimene on Eesti talurahvast orjapaeladest lahti päästnud. Keiser Aleksander II. on hakatust teinud, et Eestlased tõiste riigialamatega õiguste poolest ühesarnaseks peaksiwad saama. Keisri Aleksander III. armust loodame, et tema seda õnnistatud hakatust lõpetab.

Sellep. julgeme Suure Keisri jalgade ette mõned soovimised maha panna, tähenduseks, missugused asjad meie lootusi veel takistawad.

I. Talukohtade päriks ostmisest seaduse sundmusel.

Sellest ajast saadik, kuna Saksa rüütlid Balti maad omale ära wõitsiwad, on üks osa maad ikka talumaaks jäänud. Kui 60 aasta eest Balti talurahvast ilma maad andmata priiks lasti, langes kõik maa hoopis mõisnikkude kätte aga siiski tegi uus seaduse raamat wahet mõisa ja talumaa wahel (waata Balti kub. seadus III. jagu § 600). Sellest on selgeste küll näha, et Riigiisa walitsus talumaad rahwa kätte soowis jätta. Aga õnnetuseks jäi mõisnikkudele see õigus, maa renti oma tahtmist mööda määrata. Seda mööda wõib mõisnik weel ikka keelmata renti niisuguseks tõsta, et maa ometi tema kätte jääb.

Seesama lugu on talukohtade müümisega. Talupojal on seaduse järele küll luba, oma talukohta ära osta, aga mõisnik ei ole sunnitud müüma ja wõib nii suurt hinda küsida kui tahab.

Sellepärast on soowida, et mõisnikud sunnitud saaksiwad, talumaad riigiwalitsuse taksi järele talurahwale müüa. Muidu ei ole ialgi loota, et Riigiwalitsuse tahtmist mööda, talumaa täieste Eestlastele jääb ja Eestlased

1) A. Grenzsteini wõetud ära kirja j. Vaata eespool lhk. 21.

niipalju kui võimalik aegamööda maaomanikkudeks saak-
siwad, nagu seda Wene talupojad on, kes priiusega ühtlasi
kohe maaomanikkudeks on saanud.

II. Talukohtade kauba - kontraktide uueste läbiwaatamiseks.

Maa kaubakontrahid mõisniku ja talupoja wahel ei
tehta mitte igal korral seaduse järele. Mõne talukoha
peale kirjutatakse mõisamaa maksud kohuseks, ehk mõisnik
jätab enesele veel mõned omaduse õigused järele, nõnda
et siis sellel ühel kohal kaks omanikku on. Mõne koha
pääle pannakse veel niisugused tööd pääle, et otsekohe
teoorjust seatakse.

Sellep. peaksiwad kõik talumaa kontraktid Riigivalit-
suse poolest läbi saama waadatud ja kus tarwis õiendatud.

III. Kroonu ja maa maksude ja tegude ühte- wiisi jautamisest niihästi mõisa kui talu- maa pääle.

Tänini langeb suurem hulk kroonu ja maa maksusi
ja tegusi talumaade, s. o. väikeste põllumeeste pääle, ja
suuremad, jõukamad põllumehed — mõisnikud, on neist
priid. Näituseks on teede sillutamine täieste talumaade
pääle pandud, ning igamees, kes põlluharimisest midagi
teab, võib arwata, mis suurt kahju kalli tööhinna poolest
ja ajawiitusega väikse põllumees selle läbi peab kandma.

Sellep. oleks õige, kui see kahjulik mõisamaade eest-
õigus saaks kaotatud ja nii mõisa kui talumaade suuruse
ja hinna järele üks ühetasane aru nende nimetatud maksude
ja tegude pärast tehtud.

IV. Talurahwa eestseisus.

Kõikide nende asjade poolest, mis ühtewiisi talu- ja
muu seisuste rahwasse puutuwad, ei ole talurahwal mitte

nagu tõistel seisustel eestseisjaid. Et juba suurema jau Wene kubermangudesse maakonna eestseisusi (земскія учрежденія) seatud on, oleks soowida, et Eesti talurahwas ka neist Riigi seadustest osa saaksiwad, sell kombel, et Eestlaste eestseisus Sakslaste eestseisusega ühe wääriline oleks.

V. Rahwa koolidest.

Rahwakoolid peaksiwad Saksa mõisnikkude ja kirikuõpetajate walitsuse alt lahti saama, sest nii kaua kui seda ei ole sündinud, ei wõi ialgi loota, et sääl kasuliku ilmliku teaduste ja Wenekeele õppimise eest nii saaks hoolet kantud, nagu seda wäeteenistuseks ja täielikumaks harimiseks tarwis läheb, et inimene igalpool leiba wõib teenida. Ega mõisnikud ehk kirikuõpetajad ei ole sunnitud rahwast toitma, kes ei oska leiba teenida!

VI. Kiriku patronaadi-õigusest.

Patronaadi-õigus annab kirikuõpetaja walimise enamiste koguni Saksa mõisniku kätte. Kirikuõpetajad on sellepärast mõisnikkude käes, peawad nendega ühes nõus olema ja ennast mõisnikkude politikaasjade juurde pruukida laskma, mis koguni kiriku ammetiga ühte ei sünni.

Sellep. peab patronaadi-õigus kaotatud saama ja kihelkond oma priitahtmist mööda omale kirikuõpetaja walima.

VII. Rahukohtudest, mis Balti kubermangudes nõuuks on wõetud.

Et küll seaduse järele, mis 28. mail mullu a. rahukohtude sisseseadmiseks Liwi-, Eesti- ja Kuuramaal wälja anti, niihästi mõisnikud kui ka talupojad igaüks omalt poolt wiis saadikut nimetawad, kes rahukohtumehi walidaw, siiski saawad mõisnikud seeläbi igal korral häälte-

paljuse enesele, et linna saadikud, kes nendega ühest soost on, nendega ühes oma häält annavad.

Sellep. peaks, olgu ka esite hakatuseks, kohtude ministrile õigust antama, et ta omalt poolt niihästi walitud kandidaadid kui ka walitud rahukohtumehed ära kinnitab, sell kombel, kuidas seda õhtupoolseis kubermangudes sünnib, kus niisama segamine mitu rahwast elab, nagu Balti kubermangudeski.

VIII. Õiguse mõistmise ja politsei kohtudest.

Kohtu ammetnikkude seadmine on muidu Riigiwalisuse õigus, aga meie Baltimaal on see õigus wanast mõisnikkude kätte langenud ja tänini jäänud. Linnad maha arwatud, annab see suur õigus mõisnikkudele täit woli ja wõimust üle kõige maa, nõnda et ühtegi ülemal nimetatud wiga ei wõi parandada, kunni mitte Riigiwalisus seda oma päris õigust jälle oma kätte tagasi ei wõta.

Sellep. on soowida, et oodatava uue õigusemõistmise kohtute-seadusega ühtlasi ka politsei kohtud üleüldise riigi-seadmise järele muudetud saaksiwad.

IX. Kohtu keelest.

Eestlased elawad kahes kubermangus, Eesti ja Põhja-Liiwimaal, mille kohtudes mitu keelt pruugitakse: Wene-, Saksa, Eesti, ja Läti keelt ja pääle selle weel wanast pruugitawaks jäänud Saksa kohtu keelt, poolest Ladina sõnadega segatud, mis Saksad isegi ei mõista, kes õiguse-seadusi ei ole õppinud. Sellest wõib arwata, kui raske see Eestlastele on, kohut käia, liiategi Liiwimaa Eestlastele, kui ta Riiga, oma kubermangu päälinna, peab minema, kus keegi tema sõna ei mõista. Sest alam rahwas sääl on Lätlased ja muidu räägitakse Wene ja Saksa keelt.

Õiguse pärast peaks kohtu keel rahwakeel olema. Sest maal oskavad Saksad kõik Eesti keelt, aga maarahwas oskab arwa Saksa keelt. Et aga tulewal ajal kohtu ammetnikkusi oleks, kes Eesti keelt täieste mõistavad, oleks soowida, et iga õiguseteaduse õppiija, kes Tartu suurskoolist läbi on käinud, ka Eesti keele poolest läbi saaks katsutud, kui ta enesele Eesti ehk Liiwimaai kohtu ammetit nõuab.

Wiimaks peame kahetsema, et wanad politilised seadeldused Sakslaste hääks Balti kubermangudes, kus maal kaks pärisrahvast, Eestlased ja Lätlased, elawad, ei ole seda maad mitte rahwaste järele kahte kubermangu jaotanud, missugusel lool Eestimaal peale Riigi keele weel üksainus ammetlik ehk kohtukeel, see on Eesti keel, oleks.

St. Peeterburis, 19. Juunil 1881.

C. R. Jakobson, talukoha omanik Pärnumaal.
M. Mitt, talukoha omanik Wõrumaal.
Peeter Sukk, talukoha omanik Tartumaal.
Kustav Kuusmann, talukoha omanik Harjumaal.
R. Jürmann, talukoha omanik Wiljandimaal.
Jüri Luha, talukoha rentnik Aaslawal Tartumaal.
M. Lõõtsmann, koolmeister Harjumaal.
P. Luiga, talukoha omanik Tartumaal.
Mihkel Elmik, maa rentnik Wõrumaal.
Narwast Johann Wilhelmsohn.
Dr. K. A. Hermann, redaktor Tartus.
Talukoha omanik Gustaw Hagedahl.
Thomas Jacobsohn — Stadtrath Reval.
Dr. Michael Weske.

* * *

EESTI ÄRKAMISAJA TEGELASTE KOOSOLEK

11. SEPTEMBRIL 1878.

„Hurt omalt poolt oli aus ja tõsine töötægija, kelle töö jäädawat wilja kandis ja kannab; aga ta ei olnud politika elus osaw, nagu ta ise seda tunnistas. Mida kawat- ses tema Eesti elus? 1878 pidas ta kirikherra Eisenschmidt juures waikist koosolekut, millest 18 suguwenda osa wõtsid, et sihilisi küsimusi rahwa püüdmistes seletada. H. Jannsen ja J. Kurrik kirjutasiwad protokollu, mis minu hoju all seisab. Nagu Hurt mulle ise teatas, oli ta 15 punkti üles kirjutanud, ilma et tal mahti oli, neid ligemalt läbi katsuda ja kaaluda.“ (A. Grenzstein, Kod. korrald., lhk. 45; waata ka tema Herrenkirche, lhk. 123, ja Politika Aabits, lhk. 9.)

K o o s o l e k

Tartus õp. W. Eisenschmidt'i juures 11. septembril 1878.

Kokku oliwad tulnud:

1. koolm. J. Adamson;
2. „ G. Blumberg;
3. õp. W. Eisenschmidt;
4. stud. K. A. Hermann;
5. õp. J. Hurt;
6. redaktor J. W. Jannsen;
7. stud. H. Jannsen;
8. õp. M. Jürmann;
9. apteeker Jürwetson;
10. köster J. Kapp;
11. Dr. Kreutzwald;
12. koolm. J. Kurrik;
13. stud. M. Lipp;
14. koolm. C. Niggol;

15. Dr. Rosenthal;
16. kaupm. Tammann;
17. Dr. M. Weske;
18. köster H. Wühner.

Koosoleku presidendiks walitsedi — (pääle Dr. Kreutzwaldi, kes seda ametit wanaduse nõrkuse pärast enese pääle ei wõtnud) — õp. J. Hurt.

Protokoll kirjutajateks walitsedi: koolm. J. Kurrik ja stud. H. Jannsen.

Sel koosolekul arwati hääks järgmised

O t s u s e d.

Alguspunkt. Meie püüame Eestirahwast harida waimu poolst tema loomulise põhja pääl, nimelt tema omas emakeeles. Sellepärast oleme meie kõigele Saksastamisele ja Wenestamisele wasta. Rahwakoolis, s. o. walla- ja kihelkonna-koolides, õpetatagu emakeeli. Siiski pole meie sugugi sellele wastu, et Eesti lapsi wõõrakeele koolidesse saadetakse, kui wane- mad soowiwad ja jõuawad.

Lisa. Elu tarwituste pärast wõib külakoolis poislastele Wenekeele algusõpetust anda. Aga iga muu wõõras keel peab waidlemata küla- koolist wälja jääma.

I Meie kohus on oma emakeelt harida selle läbi:

1. et ise tema grammatikat uurime;
2. et rahwa kõnewiisi teraselt tähele paneme;
3. et ennast wõõrakeele asjata sõnakäändude eest hoiame.
4. et plaani järele uusi sõnu sünnitame, kuhu tarwis.

- II Meie kohus on, Eesti kaunist kirjawara jõudu mööda kasvatada ja halwa kirjawarale vastu seista seeläbi:
1. et — kes oskab — ise kirjutame;
  2. et Eesti Kirjameeste Seltsi toetame;
  3. et osawaid kirjamehi, kui tarwis, awitame.
- III Meie kohus on Eesti koolide edendamiseks tööd teha. Iseäranis peame
1. Eesti Aleksandri-kooli elule säädida awitama;
  2. tuleb soowida, et tema - wäärilisi koolisid igasse maakonda saaks;
  3. on tarwis, et ka linnadesse Eesti koolisid ehitatakse.
- IV Iga haritud eestlane peab ennast oma rahwa liikmeks, s. o. Eestlaseks tunnistama ja ei tohi mitte oma sugu salgades ennast Saksaks ehk mõneks muuks arwata.
- V Meie peame püüdma, et Eesti-keel ka haritud Eesti perekondades aegamööda ka kodukeeleks ehk kõnelemise keeleks saaks.
- VI Meie soowime, et kõik kõrgemad ametnikud meie maal — õpetajad, kohtumõistjad ja tõised awalikud ametnikud — Eesti keelt õpiksid ja oma Eesti keele tundmise poolest eksami teeksid.
- VII Meie soowime Tartu uniwersiteedi pääle täielist proh-wessori õpetustooli, Soome-sugu keelte ja iseäranis Eesti keele ja Eesti wana aja uurimiseks.
- VIII Meie kohus on Eesti rahwa wanu mälestusi plaani järele korjata ja kirja panna.
- IX Meie peame waimu põllul soomlastega enam tutwaks saama ja sõprust selle poolest enam ja enam kinnitama. Iseäranis oma emakeelt harides peame selle

päale vaatama, kuidas Soome-keeles lugu on ja mis säält õppida wõime. Üleüldse on soowida, et õpetatud Eestimehed Soome-keelt õpiksidwad.

- X Meie oleme südamest ustawad ja tänulikud Wenekeisri alamad.
  - XI Ametlik keel, nimelt rahwa kohtudes ja muus asjaajamistes rahwaga meie maal olgu Eestikeel.
  - XII On soowida, et Wõru praoskonnas koolis ja kirikus Tallinna keelemurre pruugiks saaks.
  - XIII Ewangeliumi usu kirik on meile rahwa-kirik ja saab meist auustatud ja omas töös edasi aidatud, ilma et meie selle juures tõistele usutunnistustele kuidagi wiisi liiga tahaksime teha.
  - XIV Meie soowime, et edaspidi palju Eestimehi uniwersiteedi wäärilist õpetust saaks ja siis niisugusid mehi igasugusesse ametisse saaks.
  - XV Meie soowime ja püüame, et talurahwa seisus ka maapäewa õigusliseks saaks.
- Lõpepunkt. Meie auustame iga seisust ja rahwast eneste keskes ja eneste kõrwal ja tahame nendega rahu elada ja tööd teha.

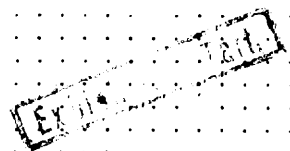
J. Kurrik.

Harry Jannsen.

(„Eesti Kirjand.“ 4. nr. 1921).

Isikute ja asjade nimestik.

	Lhk.
Aan, A.	22, 25, 28, 30, 32
Adamson, Jaan	8, 47
Aleksandri kool	7, 49
Baltimaa asjad	7
Balti föderatsioon	39, 40
Blumberg, G.	47
Broden, koolmeister	32
Eesti Kirjameeste Selts	7, 49
„ Postimees, ajaleht	5, 6, 8, 12
„ Põllumees, ajaleht	6, 7, 12
„ Põllumeeste Selts	7, 8
„ saadikute märgukiri Aleks. III-le 19. juunil 1881.	21, 42—46
„ saatkond Aleksander II hauale	21, 23
„ maaala ühte kubermangu!	46
Eisenschmidt, Vilh.	47
Elmik, M.	46
Engelhardt, sillakohtunik	10
Faehlmann, F. R.	20
Gatshina	28, 29, 31, 34, 35
„ kiri ja mõte	30—39
Grenzstein, A.	5, 6, 21, 24, 30, 38, 39
Hagendahl, Gustav	46
Hermann, K. A. Dr.	40, 46, 47
Herrenkirche, Grenzsteini raamat	5
Hildebrandt-Uxküll, min. abi	30
Hurt, J. Dr.	7, 21, 34, 35, 37, 47
Jakobson, C. R., 5, 10, 11, 15, 17, 18, 21, 24—26, 30, 33, 34, 37, 39, 40, 46	25, 46
Jakobson, Thomas, linnanõunik	25, 46
Jakobson, E. M., ksülograaf	25
Jannau, Tartu politseimeister	9
Jannsen, J. V.	5—19, 28, 47
Jannsen, Harry	47, 50
Jurkatam, J.	23
Jürgenstein, A.	22
Jürmann, M. õpet.	47
Jürmann, R.	46

	Lhk.
Jürwetson, apteeker	47
K aleviþoja Selts ja kool Rakveres	26, 27
Kapp, J., kõster	47
Kihvitamine	24, 26, 28, 31—35
Kirikuvallitsuse ringkiri „Eesti Post.“ soovituseks	6, 7
Kiviking (Kivikink)	10, 28
Kodumaa korraldus, Grenzsteini raamat	7
Kohtu keel	45
Kokkade Selts Tallinnas (sakste kihvitamiseks)	24, 32
Kunder, J.	10
Kurrik, J.	47, 50
Kuusmann, Kustav	46
Kreutzvald, Dr.	5, 47
Kõrv, Jakob	25, 26
L auber, Magnus	8
Lindenber, Michael	26, 27, 30
Lipp, M.	47
Liss, politseimeister	40, 41
Luha, Jüri	46
Luiga, P.	46
Lõõtsmann, M	46
M anassein, senator	23, 39
Martna, M.	5
Masing, Karl, bibliot.	25, 33, 39
Mitt, Märt	8, 10, 21, 46
Mjassojedov, senati ülemprokur. abi	24, 31, 32, 36
Maksude jagamine talu- ja mõisamaa pääle	43
Mässuselts Tartus	24
Mäss (1905)	37
Mõisnikkude mõtted, Grenzsteini raamat	5
N iggol, C.	47
O levik, ajaleht, ...	36—38
Org, P.	38
Ottas, Peep	8
P atronaadi õigus	44
Peterson, Adam	8, 10
Politsei kohtud	45
R ahukohtuü Baltimaal	44
Rahvakoolid	44
Rahvusliku liikumisaja sekeldused	21 jj.
Rast, Tartu politseimeister	31, 40, 41
Reimann, C. („Aabitsa Reimann“)	24, 32

	Lhk.
Revalsche Zeitung	27
Ristirahva pühap. leht	22
Rosenthal, Dr.	47
Rothberg, Jakob	22, 25—30
Röövkõigud Uniküla ja Arkna mõisa	28, 29
Sakala. ajaleht, ...	7, 33, 35
Saksa suurpõllum. selts	7
" lehtede süüdistused „Maarahva“ kohta	22
" poliitilised kavatsused	23
Samson, v., Urvaste mõisn.	6, 11, 13, 15, 20
Schwartz, stud. med., („põietaja Schwartz“)	22, 23, 25, 39
Schwartz, stud. theol.	22
Soomesugu keeled	49, 50
Stein, G.	29
Stryck, Leonhard, v. („hull Triik“)	24, 25, 32, 39
Sukk, Peter	46
Sõõrd, stud. jur.	33
Tallinna Sõber, ajaleht	22
Talukohtade päriksantütamine	42
" ostulepingute läblvaatamine	43
Taturahva eestsus	43
Tammann, kaupmees	48
Teichmüller, G., prof.	22
Tolstoi, minister	30
Treffner, Cornelli, ...	40
Treumann, A. (Heraklides)	10, 22, 30, 33
Tulesütatimised Tartus ja mujal	22, 26, 27, 28, 30, 39—41
Tõnisson, J., cand. jur.	38—40
Wahl, v., Sürgavere mõisn.	11—20
Walgus, ajal.	26—28, 37
Weske, M. Dr.	22, 23, 32, 33, 48
Wetterstrand, v., aktsiisi ametn.	33
Wilhelmson, Johann	46
Willigerode, õpetaja	6
Wirumaa saatkond Vene siseministri juure	29
Wiskovatov, P. prof.	22
Wöhner, H.	48
„Äraandja“ (Grenzstein)	36, 37
Ärkamise aja tegelaste koosolek	47
„Õiglane käsi“, vandeselts	41

ILMUND

Eesti Ajaloo Arkiiv nr. 1. Aadu Grenzsteini võitlus Jaan Tõnissoniga. Tartus 1921. Hind 75.—

Ajaloo Arkiiv nr. 1 ilmumise puhul kirjutas lugupeetav ajaloolane H-t „Revaler Bote“ 234. nr-is:

„Kahest küljest üpris tähelepanemiseväärt kirjanduslik ettevõte on hiljuti ilmud — tähelepanemiseväärt rahvusliku aate tõusu edendavate ja oma vahel heitlevate jõudude käigu tundma õppimiseks ja tähelepanemiseväärt uuel teel ja uuel viisil algatud meie kodumaale ja Eesti rahvuselle põhjapaneva uuema ajaloo viimase järgu ajaloolise käsitlemise vksi poolest.....“

Esimest korda tehakse nende ajalooliste dokumentide avaldamisega katset kuuma rahvuse rauda voolava elu lööksõnade ja võitlusehüüete alt kaine ja ülevaatliku ajaloolise vaatlemise alla võtta..... Väljandja ei püüa lugejalle oma mõtteid vägivaldaga päale suruda, on oma seletustes tagasihoidlik ja püüab selgesti nähtavalt kaine asjalikkuse poole..... Raamatu sisu viib meid aastasaja vahetusele... Selle aja järgu algus oli peatiskoht, kus Eesti rahvuslik liikumine vist küll kõige madalamale oli langend... Just aastal 1894. tulevad aga asjade uued pöörde-tundemärgid nähtavalle..... Tõus seisis, vähemalt väljastpoolt vaadates, Eesti-Saksa lähene mise märgis. Jälle kord tõl ühine poliitiline vastane... vale teele aetud Venemaa mõlemad Balti pärisrahvad kokku. Selleks ja uue tugeva rahvusliku leegi tõusuks ei aidand Grenzstein vähe kaasa: tema seadis ennast Vene valitsuse venestamise püüete teenistusse ja äratas just selle äraandmisega oma rahvas uinuva rahvusliku jõu unest..... Teatud mõttes oli Grenzstein ajaloolise ettenägemise käes tööriistaks, et vastupidist sellele, mis ta püüdis, kätte saada. Sest sellega, mis ta avalikult välja ütles, ja vahest veel rohkem oma salakaebustega, mis juhtivates ringkondades ruttu tutvaks said, valgustas ta välgu kombel kuristlikku, mis Eesti rahvust ähvardas ja kihutas just äratundmise läbi, et siin kõik mängu pääl oli, rahvusliku tundmuse iga niidkese ja kõik Eesli rahvas leiduvad rahvatruud elemendid äärmisele vastupanemisele üles. Nii võidi..... ükskõikseks jäänd meeled asja juure tõmmata ja rahvuslik raud kuumaks ajada.

Nende, vaevalt 25. aastat seljataga olevate, kuid ometigi juba täiesti ajalooesse kuuluvate sündmuste meeletuletusel tikub täna esile küsimus, kuidas siis asjad oleksid kujunenud, kui, mis ju täiesti võimalik oleks olnud, Grenzsteini poliitikal korda oleks läind eestlasti venestusse uinutada. Vastus sellele on: Sel puhul oleks meil täna vaevalt Eesti riik olemas; vististi oleks aga enamline laine terve meie kodumaa takistamatult üle ujutand ja mädaks muutnud“.

Kirjastus „ODAMEHE“ väljaandel ilmud

Hans Kruus'i raamatud:

Jaan Tõnisson Eesti kodanluse juhina. Hind 90.—

Sisu: Ühiskondlik-politilised ja majanduslikud olud Eestis XIX aastasaja lõpuni ja XX algul. Vahekord Balti saksusega. Vahekord Vene riikluse ja valitsusega. Eesti kodanlust majanduslikult kindlustamas. Jaan Tõnisson Eesti rahvusluse ideoloogina. Käidud maa järele.

Saksa okkupatsioon Eestis. Hind 150.—

Sisu: Eessõna. Eestimaa okkupeerimine. Polltseivõimu korraldamas. Surve all. Saksa koolipoliitika. Saksa okkupatsioon ja Eesti töörahvas. Maad majanduslikult eksploateerimas. Balti hertzogriiki loomas. Okkupatsioonivõimu langemine. Eesti-Saksa vahekorra aremine ja Saksa okkupatsioon.

A. Audova: Järve taimed. Piltidega.

A. Audova ja H. Bekker: Andmed Pühajärve uurimisest.

Esimene osa: Andmed Pühajärve geofüüsilisest ja botaanilisest uurimisest (kirj. H. Bekker). Pildid ja kaardid.

Sisu: Eessõna. Pühajärve ümbruse maastik ja järve kohta käivad arvud. Pühajärve geoloogia. Saared. Järve lähem ümbrus. Järve minevik. Järve rannas kasvavad taimed. Taimed Neltsjärvel. Pühajärve põhi ja järve vanadus. Vee seis ja vee juurevool Pühajärves. Vee soojus Pühajärves. Lõppsõna. Lisa: Käärkjärv ja Kirgjärv.

Teine osa: Pühajärve plankton (kirj. A. Audova). Pildid ja kaardid.

Sisu: Zooplanktoni nimekiri. Protozoa. Rotatoria. Crustacea. Insecta. Üleüldised andmed planktoni kohta. Kaldaäärne fauna. Neltsjärv. Käärkjärv. Kirgjärv. Mülkesoo. Lisa: kaardid ja tabelid.

H. Bekker: Paeseina põhil Martsal.

H. Bekker: Pühajärve ümbruse taimeühingud.

F. H. Burnett: Little Lord Fauntleroy (Väike lord). Ingl.-Eesti sõnastikuga. Pildid.

-
- J. Jõgever: Eesti keele grammatika. Kolmes jaos.
J. Koppel: Metoodiline matemaatika õperaamat I.
J. Koppel: Aritmeetika ülesannete kogu rahvakoolidelle.
F. V. Mikkelsaar: Geomeetria rahvakoolidelle. Kolmes jaos.
F. Tuglas: Kirjanduslikud esseed: A. H. Tammsaare,
Henrik Ibsen, William Shakespeare, Artur Valdes,
ja Eesti uuem ilukirjandus; Marginaalia.
M. Univer: Bioloogia. Piltidega.
E. Kikas: Ladina keele lugemik.
E. Kikas: Ladina keele grammatika.
E. Kikas: Ladina-Eesti sõnastik.
E. Meumann: Esteetika süsteem.
A. Kõiw: Anorgaaniline keemia (ilmumas).
E. V. Lay: Eksperimentaalne pedagoogika (ilmumas).
A. M. Tallgren: Eelhistooriline aeg Euroopas. Kahes
raamatus. Piltidega. (Ilmumas).
J. Semper: Näokatted.
Sisu: Näokatted. Romantika hing. Futurism. A. Vabbe ja
ekspressionism. Teater iseseisva kunstialana. Isadora Duncan.

Albert Kivikas'e kirjatööd:

- Jüripäev. Roman. Käsitab meie lähemat minevikku ja
praegust aega. 264 lhk.
Sookaelad. Külajutud.
Verimust. Jutustused Eesti vabadussõjast.
Verine väits. Novell.

Pääladu: Tartu, Promenaad 7-a, „Odamees“.

---

www.books2ebooks.eu